

Erken Devir İslam Mabetleri ve Oryantalistler-I: Kâbe ve Mescid-i Nebî Yapıları Hakkında Oryantalist İddialara Cevaplar

Early Islamic Masjids and Orientalist-I: Responses to Orientalist Claims Regarding the Structures of the Kaba and Prophet's Mosque

Fettah Aykaç

Dr., Sabahattin Zaim Üniv. İslami İlimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye
PhD, Sabahattin Zaim Üniv. Department of Islamic Science, Istanbul, Turkey
fettahykc@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-6459-6160>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 14.07.2025

Accepted / Kabul Tarihi: 28.12.2025

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2025

DOI: 10.31591/istem.1741941

Cite as / Atıf: Aykaç, Fettah. "Erken Devir İslam Mabetleri ve Oryantalistler-I: Kâbe ve Mescid-i Nebî Yapıları Hakkında Oryantalist İddialara Cevaplar". *İstem* 46 (2025), 535-566.

<https://doi.org/10.31591/istem.1741941>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

Erken Devir İslam Mabetleri ve Oryantalistler-I: Kâbe ve Mescid-i Nebî Yapıları Hakkında Oryantalist İddialara Cevaplar

Öz

Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren akademik araştırmalar ve kariyer alanlarının gelişmesiyle birlikte arkeoloji, mimarlık tarihi, sanat ve sanat tarihi eğitiminde de yeni alanlar açılmış, bu alanlarda yapılan araştırmalar dünyanın her köşesine uzanmaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak da insanlığın tüm dünyada kurduğu medeniyetler ve bunların geriye bıraktıkları mimari eserlerde mercek altına alınmıştı. Bu çerçevede İslâm'ın (Mekke, Medine, Kudüs ve Şam gibi) en önemli şehirlerindeki İslâm mimarisinin erken devrine ait önemli yapılar da Avrupalı araştırmacılar tarafından yakından incelenmeye başlanmıştı. O dönemde Avrupa dillerinde İslâm'ın erken devrine ait yapılar hakkında yeterli sayıda yayın, Arapça'dan yapılmış tercüme bulunmamakta idi. Dolayısıyla her araştırmacı mevcut çevirilerdeki farklı rivayetlerden kendince uygun bulunduğu nakli tek doğru görüş olarak kitabına almış, hakkında bilgi olmayan konularla ilgili olarak da kendilerince yeni tahminlerde bulunmuşlardır. Bu da çok sayıda Avrupalı amatör veya akademisyen araştırmacıların İslam Mimarisi hakkında da tarihi, siyasi, mimari, sosyal ve kültürel konularla ilgili yayınlarında tutarsız bilgiler ve görsellere yer vermişlerdir.

Türkiye'de bu alanda akademik çalışmalar çok geç başladığı için bu önemli yapılar hakkındaki bilgiler yine Avrupa'da yapılmış yayınlardan alınarak aktarılmış, çoğu temelsiz, tutarsız görüşler doğru bilgilermiş gibi ilgili ders kitaplarında işlenmiş ve işlenmeye devam edilmektedir. Son yıllarda oryantalistlerin erken İslam mimarisi hakkındaki yayınlarında ortaya koydukları iddialara dikkat çeken az sayıda da olsa akademik çalışmalar yapılsa da bu çalışmaların eğitim-öğretimde kullanılan yardımcı kaynaklara henüz yansımamıştır. Bu araştırma makalesinde nitel araştırma yöntemi ile alandaki yayınlar belirlenmiş ve Kâbe ile Mescid-i Nebî yapısı hakkında yabancı kaynaklarda mevcut olan bilgilerdeki tutarsız ve yanlış olduğuna inanılan görüş ve iddialar tespit edilmiştir. Ayrıca bu yapılar hakkında Oryantalist araştırmacıların ortaya attığı tutarsız bazı görüşlere cevaplar verilerek literatürde mevcut olan boşluğun doldurulmasına katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Devir İslam Mimarisi, Oryantalist İddialar, Oryantalistlere Cevaplar, Kâbe, Mescid-i Nebî.

Early Islamic Masjids and Orientalist-I: Responses to Orientalist Claims Regarding the Structures of the Kaba and Prophet's Mosque

Abstract

With the development of academic researches and career fields in Europe from the 18th century onwards, new fields were opened in archaeology, architectural history, art history educations. As a result, the civilizations around the world and the architectural works they left behind were also put under the spotlight.

In this context, important structures belonging to the early period of Islamic architecture in important cities of Islam (Mecca, Medina, Jerusalem and Damascus etc.) began to be closely examined by European researchers.

At that time, there were insufficient publications or Arabic translations in European languages about early Islamic architecture. Therefore, each researcher included in their book the narratives they found most appropriate from the various existing translations as the only valid view. This has led to many European amateur or academic researchers providing inconsistent information in their publications on various issues regarding Islamic Architecture. Since academic studies in this field started very late in Turkey, information about these important structures was taken from European publications via translations and most of the ewak views were processed and in relevant textbooks as if they were true information. Although there have been a few academic studies in Turkish in recent years drawing attention to the claims made by orientalists, these studies have not yet been reflected in the auxiliary resources used in education yet.

This research article, using a qualitative research method, puts examples in the field and identifies inaccurate views and claims in foreign sources regarding the Kaaba and the Propeth's Mosque structures. It also addresses some inconsistent views raised by Orientalist researchers regarding these structures, thus contributing to filling a gap in the literature.

Key Words: Early Islamic Masjids and Orientalist-I: Responses to Orientalist Claims Regarding the Structures of the Kaba and Prophet's Mosque.

Giriş

İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüşmesiyle bu kurumlar ile Mimarlık ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalları'nda lisans seviyesinde İslâm/Türk Sanatları Tarihi dersleri de müfredata eklenmiş, dolayısıyla bu alanda hem dersleri veren hocalar için hem de öğrenciler için yazılı ve görsel bilgi içerikli yardımcı kaynaklara ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için 1950'lerden itibaren çoğu Avrupalı oryantalist olarak bilinen yazarların kendi dillerinde hazırladıkları (kökü erken dönem müslüman tarihçilerin eserlerine dayandırılan) yayınlarından özet tercüme yapılarak çözümler bulunmaya çalışılmıştır.¹ Oryantalist yayınlardan özet tercüme yoluyla hazırlanan bu yardımcı kaynaklara dikkatli bakıldığında hepsinde ele alınan konularla ilgili oryantalist yazarın şahsi görüşlerinin ağırlık bastığı dikkat çekmektedir. Bu durum da Kâbe, Mescid-i Nebî, Şam Emevî Cami, Kudüs'deki Hz. Ömer Cami (sonradan Mescid-i Aksa) Kubbetü's Sahra, Kayrevan Ulu cami, Kurtuba Ulu Cami gibi erken devir İslâm mimarisi eserlerinin özellikleri (kökenleri, başından geçmiş olan onarım veya yeniden inşa vb.) hakkında aynı yapıyla ilgili her yazarın farklı olabilen çelişkili görüşler ortaya çıkartmıştır.² Bu durum (dersin hocasının tercih ettiği tercüme yayına bağlı olarak) aynı eser hakkında bazen farklı, bazen tutarsız görüşlerin öğrencilere aktarılması gibi sonuçlara da sebep olmuştur.

Avrupa'da yapılmış yayınlar arasında İngiliz araştırmacı K.A.C. Creswell'in 1932-1969 yılları arasında *Early Muslim Architecture (Erken İslam Mimarisi)* ismiyle yaptığı kapsamlı yayınları hem dünyada hem de Türkiye'de en etkili çalışma olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Creswell'in yayınlarında ortaya koyduğu görüşleri bu alanda gerçeğe en yakın görüşler olarak kaynaklarda nakledilmiştir. Ancak son dönemde Türkiye'de Creswell'in *Early Muslim Architecture/Erken İslam Mimarisi* isimli (2 cilt 3 kitap formatında) eseri üzerinde yapılan bir çalışmada³ onun ele aldığı tüm erken İslâm mimarisi eserleri hakkında yazdıkları kritik bir gözle ele alınmış, doğruları ve eksikleri ortaya konmuştur. Sonuç olarak bu çalışmayı -her ne kadar diğer oryantalistlerin çoğu- mükemmel olarak yorumlasa da Creswell'in de diğer bazı Avrupalı araştırmacılar gibi bu yayınlarında bazı erken İslâm mimarisi eserleri hakkında pek de doğru olmayan görüşler ileri sürdüğünü belgeleriyle ortaya koymuştur.

¹ Bk.: Hilmi Ziya Ülken, *İslam Sanatı* (İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Yayınları, 1948); Suud Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1965); Suud Kemal Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat* (İstanbul: Cem Yayınları, 1974); Haluk Sezgin, *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1979); Muhittin Serin (Ed.) *İslam Sanatları Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010).

² Fettah Aykaç - Aziz Doğanay, "Oryantalistlerin Şam Emeviyye Camii ile Diyarbakır Ulu Camii Hakkındaki İddiaları ve Bu İddialara K.A.C. Creswell'in Cevapları Üzerine Yeniden Düşünme", *Anasay* 2/4 (Mayıs 2018), 13-36.

³ Fettah Aykaç, *K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi* (İstanbul: MMG, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020).

Bu araştırma makalesinde Türkiye’de erken İslâm mimarisi alanında bu tür eksikliklere dikkat çeken ve çözüm öneren araştırma ve yayının oldukça az olması sebebiyle, özel olarak Kâbe ve Mescid-i Nebi yapıları hakkında K.A.C. Creswell ve onun *Early Muslim Architecture* kitabında ismi geçen ve Kâbe ve Mescid-i Nebî hakkında görüş ve iddialar ortaya atmış olan oryantalist yazarların müslümanlar açısından yanlış olan iddialarına İslâm kaynaklarında mevcut olan alternatif görüşler yoluyla cevaplar verilerek bu alanda çalışma yapan veya yapacak olan akademisyen ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Ayrıca makalede Kâbe ve Mescid-i Nebî yapılarının yeniden inşa, tamir veya genişletilme konuları anlatılırken o dönemin idarecilerinin inşa olaylarının müsebbibi veya banîleri olmaları hasebiyle İslam Tarihi olaylarına da değinen bir anlatım tarzı tercih edilmiştir.

1. Mekke Şehri Kâbe ve Rasulullah

1.1. Mekke ve Kâbe Tarihi Hakkında Kısa Bilgiler

Mekke, Arabistan’ın batısında, Kızıldeniz’in 80 km. kadar doğusunda yer alır. Mekke isminin içinde geçtiği bilinen en eski belge Batlamyus’un II. yüzyıla ait *Coğrafya* adlı eseridir. Burada Mekke, Asya’nın altıncı haritasında *Macoraba* şeklinde anılır. Fakat bu tarihten çok daha önce Mekke’nin diğer bir ismi olan Bekke’nin Ahd-i Atîk’te yer aldığı ve bunun sonraki çeviriler sırasında tahrif edildiği ileri sürülmektedir.⁴

Mekke şehrinin öneminin “Allah’ın Evi” olarak da bilinen Kâbe binasının Allah’a kulluk gayesi ile yeryüzünde bu noktada inşa edilmiş ilk mâbet olmasından⁵ kaynaklandığı kabul edilmektedir. Mekke’ye, Kâbe’yi barındırması ve kutsal bir belde sayılması sebebiyle önceki tarihi boyunca pek çok isimler verilmiştir. Kur’an’da Mekke yerine “ümmülkurâ”, “karye”, “meâd”, “el-beledü’l-emîn” ve “el-beled” gibi isimler de kullanılmıştır.⁶ Ayrıca Kâbe’yi içinde bulunduran Mekke ve çevresinin (Hz. İbrâhîm’in duası sonucu) her türlü saldırı ve aşırılıktan korunmuş güvenli bir yer (harem) olarak insanların mânen temizlenip arındığı bir bölge olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca “Mikat” ismi verilen (6-18 km arasında değişen mesafeleri kapsayan) alem/işaretlerle merkezinde Kâbe’nin olduğu bazı sınır girişleri belirlenerek buraya has özel hükümler konulmuştur.⁷

Kâbe merkezli olarak Mekke’nin etrafında yılda farklı tarihlerde 3-4 defa düzenlenen Zülmecâz, Ukâz ve Mecenne gibi panayırlar ticari açıdan olduğu gibi edebî, kültürel, geleneksel ve siyasi açılardan da Arabistan coğrafyasındaki kabileler ve zengin aileler için büyük önem taşıyordu. Bu panayırlar sırasında çok çeşitli olaylar, konular görüşülüyor sorunlar çözüme kavuşturuluyordu.⁸

Mekke ve Kâbe tarihi hakkındaki bilgiler en erken tarihli olarak Ezrakî’nin (ö.250/864) *Ahbâr-u Mekke* isimli eserinde aktarılmıştır. Ezrakî’ye göre ilk Kâbe; yüksekliği 9 zira (~ 4.5m), Kuzeydoğusu 32 zira (~17m.), Kuzeybatısı 22 zirâ

⁴ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükbaşçı “Mekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/555-563.

⁵ Âl-i İmrân 3/96.

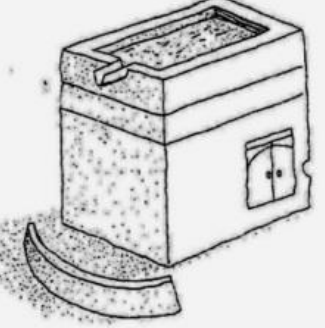
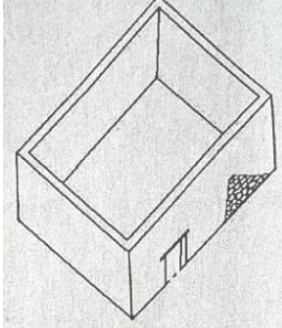
⁶ el-En’âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7; en-Nahl 16/112; el-Kasas 28/85; et-Tîn 95/3; el-Beled 90/1.

⁷ el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35.

⁸ Elnure Azizova, “Zülmecâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/570-71.

(~12m.), Güneybatısı 22 zirâ (~12m.), Güneydoğusu 20 zirâ (~11m.) şeklinde kareye yakın ölçülere sahipti.⁹

1.2. Kâbe'nin Mekke'li Müşrikler Tarafından Yeni Baştan İnşa Ettirilmesi (605-606)

	
<p>Resim 1 (&7). Creswell'e göre 608'de Mekke'li putperestlerin, (692 yılında da Haccac'ın) Hicr'i dışarda bırakacak şekilde yeniden yaptırdığı Kâbe'nin dış görünüşü krokisi¹⁰</p>	<p>Resim 2. Hz. İbrahim'in inşa ettiği nakledilen, boyu oldukça alçak, üzeri açık ve Hicr içerde (taş duvarları sıvalı ve tek kapılı) olarak Yılmaz Can'ın yayınında gösterilen ilk Kâbe'nin (tahmini) krokisi¹¹</p>

<p>Resim 3. Hz. İbrahim'in "Hicr" içerde ve üzeri açık, iki kapılı, taş-ağaç karışımı örgülü (dikdörtgene yakın planlı) inşa ettiği nakledilen ilk Kâbe yapısının aykaç'ın yayınında gösterilen (tahmini) krokisi¹²</p>

⁹ Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, I/28

¹⁰ Emevî valisi Haccac 691-92 Mekke kuşatması akabinde Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr'i katlettikten sonra onun 684'de iki kapılı ve Hicr'i Kâbe'nin içine dahil ederek yaptırdığı (R.6) planı yıktırıp yeniden müşriklerin 605-606'da yaptırdığı (tek kapılı ve Hicr'i dışarda bırakan: R.1&7) şekil üzerine geri çevirmiştir (Creswell, *Early Müslim Architecture*, 1969'dan alıntı yoluyla Mustafa S. Küçükbaşçı, *Cahiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İSAR, (İstanbul; 2003), 329.

¹¹ Yılmaz Can, *İslam'ın Üç Kutsal Mabedi*, Ensar Yayınları (İstanbul:2008), 140, çizim 2.

¹² Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, I/40, Fg.28, Versiyon 2.

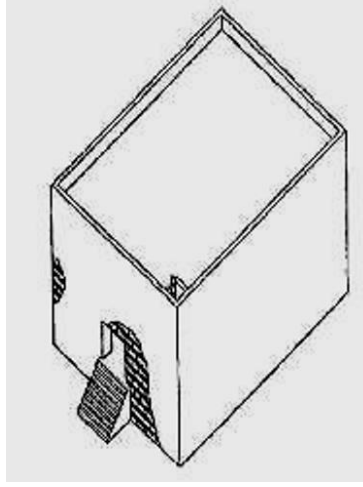
605 yılındaki hali olarak bilinenlerden başka, Kâbe yapısının önceki yüzyıllardaki durumu hakkında kaynaklarda detaylı bilgilere rastlanmamaktadır. 600'lü yılların başında oldukça eskimiş ve yıpranmış durumda olduğu (R.2-3), ayrıca içinde kaza ile çıkan yangın sebebiyle de büyük hasar gördüğü çeşitli nakiller yoluyla bilinmektedir. Kaynaklarda nakledilenler arasında "605-06 civarı Mekke'nin putperest ileri gelenleri Cidde'ye yakın sahilde karaya oturmuş olan (içi, Yemen'deki bir kilise inşaatına giden malzemelerle dolu) bir gemideki ahşap, sütun vb. malzemeyi satın alarak eski Kâbe'yi tamamen yıkıp bu malzemelerle (duvarlarını taş ve ahşap karışımı/almaşık bir düzende ördürdükleri, inşa malzemesinin yetmemesi sebebiyle de Hicr kısmını dışarda kalacak şekilde (küb'e/kareye yakın bir planda: R.1) yeni baştan inşa ettirdikleri" şeklindeki aktarımlar öne çıkar. Yapının bu şekli ile 683 yılına kadar geldiği konusunda tüm nakiller mutabıktır. Ancak, Rasulullah'ın (sav) bir vesile ile Hz. Aişe'ye (ra): *"...Eğer senin kavmin henüz cahiliyeden yeni çıkmış olmasa ve kalplerinin hoşlanmayacağından korkmasa idim, Hicr'i, Beyt'e katar (uzatır) ve kapısını yere kadar indirmeye çalışırdım"* şeklinde haber vermiş olması¹³ Kâbe'nin, Hz. İbrahim tarafından ilk inşa edildiğinde iki kapılı ve Hicr kısmının da yapı içinde (dikdörtgene yakın bir planda) olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

1.3. Mekke Şehrinde Sosyal-Dini Durum ve Kâbe

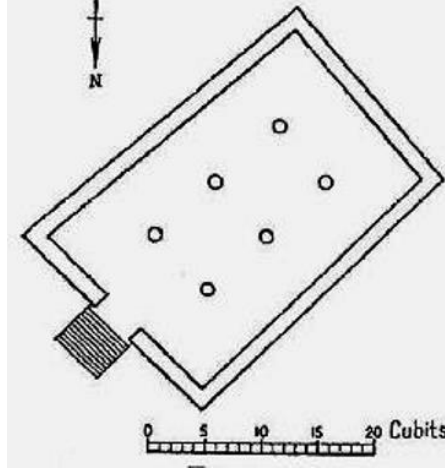
Bu dönemde, Mekke halkının çoğu tam olarak ne zaman başladığı net olmayan putperest bir dini/sosyal hayatı devam ettiriyordu. Şehrin dini ve ticari yaşamının merkezinde (ataları yoluyla İbrahim peygamberden kalma olduğuna inandıkları) Kâbe yapısı vardı. Şehrin ileri gelenleri kuzeydeki Doğu Roma (Bizans) etkisiyle Hıristiyanların yaşadığı Şam (Suriye), Yahudilerin yaşadığı Kudüs üzerinden gelip, Güneyde Yesrib (Medine) ve güneydoğuda Yemen gibi önemli coğrafyalarla ticaret yapıyorlardı. Yılda 3-5 defa putperestlik odaklı dini ve kültürel panayır/fuarlar düzenleyerek ticaret ve dini inançlarını canlı tutuyorlardı. Yahudi inancı yoluyla İbrahim peygamber, Hıristiyanlar yoluyla da Meryem oğlu İsa peygamber hakkında kısmi bilgilere sahiptiler. 605-606 yıllarında artık çok eskimiş/yıpranmış vaziyetteki Kâbe yapısını yeni baştan inşa ettirmişler (Resim 1,4,5,7), içini ve etrafını Allah'a tapınmakta aracı olarak gördükleri yüzlerce irili ufaklı putlarla doldurmuşlardı. Kâbe'nin iç duvarlarına da İbrahim peygamber ile Meryem ile oğlu İsa'nın resimlerini dahi yaptırmışlardı.¹⁴

¹³ "Hacc", *Buhârî*, 42; "Hac", *Müslim*, 70; "Menâsik", *Nesâî*, 125, <https://siyervakfi.org/kabenin-ihyasi-ve-hz-ibrahimin-sofrasi/> (E.T:25.04 2025).

¹⁴ Aykaç, *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/29-30; Dn:54 (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cairo:1313, p.227, II. 23-6, p.334, II. 18-22 & p.365, pp.22-4: K.A.C. Creswell, *Early Muslim Architecture, Umayyads, Early Abbâsids & Tulunids, Second Edition*, Volume I- Part I (New York; Hacker Art Books, 1969/1979), 1/28, Fg.1)

Resim 4. K.A.C. Creswell'e göre 605-608'deki inşasından sonra Kâbe'nin tahmini dış görünüş planı

Resim 5. İngiliz araştırmacı Creswell'in kendi çizimi olup *Early Muslim Architecture (1969/79)* kitabında 6 sütunlu olarak gösterdiği Mekkeli müşriklerin yeniden yaptırdığı Kâbe'nin planı¹⁵

1.4. Mekke'de Kâbe, İslam Dini ve Hz. Muhammed

Miladi 570'de doğup 53 yaşına kadar Mekke'de yaşayan Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib geçmişte Mekke yönetiminde önemli roller üstlenmiş Kureyş kabilesinin Haşimoğulları koluna mensup olması hasebiyle geniş bir ak-raba halkasına sahipti. Ancak Mekke halkının çoğu onun gibi ailesinin büyük kısmı da tek ve en büyük tanrı olarak Allah'ın varlığına inanmakla birlikte orta dereceli/aracı tanrılara da inanan/tapınan putperest inançlara sahipti.

¹⁵ Aykaç, *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/28; Fg.26-27.

Hız. Muhammed 610 yılında 40 yaşına ulaştığında (Hira dağında geçirdiği inziva sürecinin sonunda), Mekke ve civarındaki toplumun en büyük tanrı kabul ettiği Allah'ın (cc) kendisini (baş melek Cebrail vasıtasıyla) insanları uyarması için Rasul/elçi olarak seçtiğini ailesine, akrabalarına ve Mekke halkına bildirdi. Ardında da Allah tarafından kendisine yine Cebrail vasıtasıyla vahyedilen yeni inanç sistemi olan İslâm dininin kurallarıyla ilgili haberleri (Kur'an ayetlerini) çevresindekilere haber vermeye başladı. Ayrıca halkı "Kâbe'yi, içine ve etrafında doldurdıkları 'aracı/yardımcı tanrı' (put) heykellerinden arındırmaları, bu putlara değil de Kâbe'nin tanrısı ve her şeyi yaratan tek Allah'a tapınmaları gerektiği" çağrısını yapmaya devam etti. Mekke'yi ve Kâbe'yi putperestliğin en önemli merkezi şeklinde uzun yıllardır kullanan şehrin ileri gelenleri ve onları takip eden halkın çoğu onun bu açıklamalarına ve davetine olumsuz tepki verdiler. Sonraki 12-13 yıl boyunca devam eden bir mücadelenin sonunda Eylül 622'de, Mekke ileri gelenleri şehrin meclisinde (Darü'n-Nedve) yaptıkları gizli bir toplantıda her türlü uyarıya rağmen "atalarının izinde gittikleri putperest tapınma ritüellerini kabul etmeyip, halkı tek tanrılı yeni dine davet etmekten vazgeçmeyen Muhammed b. Abdullah'ın artık ortadan kaldırılması gerektiğine" karar verdiler. Cebrail yoluyla bunu haber alan Hız. Muhammed Mekke'ye 450 km kuzeyindeki Medine'ye hicret etti.¹⁶

1.5. Medine İslam Devleti, Mekke'nin Fethi ve Raşid Halifeler Devri

Hız. Muhammed (sav) Medine'ye yerleşmesinin ardından şehrin yönetimini yerli halk ile mutabakat yaparak İslam dinine uygun bir devlet sistemi halinde organize etmişti. Medine şehir devleti sonraki 5-6 yıl içinde Mekkelilerin (savaş dahil) çeşitli engellemelerine rağmen civardaki kabilelerin de İslam'ı kabul etmesiyle birçok yönden gelişip kuvvetlenmişti. Sonraki 6-7 yıl boyunca yapılan davet çalışmaları ve Mekkelilerle yapılan savaşların ardından, 629-630 yılında Mekke de savaşız fethedilerek Kâbe, fiziki yapısına hiç dokunulmadan etrafındaki ve içindeki putlardan ve resimlerden temizlenerek sadece tek tanrı Allah'a (cc) adanmış bir mekân haline dönüştürülmüştü. 632 yılında Hız. Muhammed (sav) vefat edince. "Rasulullah'ın Raşid Halifeleri" olarak kabul edilen ve O'nun en yakınındaki isimlerden olan Hız. Ebubekir (632-634 arasında), Hız. Ömer (634-644 arasında) Hız. Osman (644-656 arasında), Hız. Ali (656-661 yılları arasında) Medine İslam devletinin başkanlığını yapmışlardı.

1.6. Sonraki Yıllarda Kâbe'nin Yeni Baştan İnşa Ettirilmesi

1.6.1. Raşid Halifeliğin (Sultan-Halifelige Dönüşerek) Emevî Süfyan Ailesine Geçmesi

Hız. Muhammed'in (sav) vefatından sonra 30 yıl kadar devam eden Raşid Halifeler dönemi h40/m661 yılı başlarında Halife Hız. Ali'nin mescitte namaz kıldırırken şehid edilmesi ile sona ermişti. Akabinde (Hız. Ali vasiyet/işaret etmediği

¹⁶ Ahmet Önkal,"Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17/460

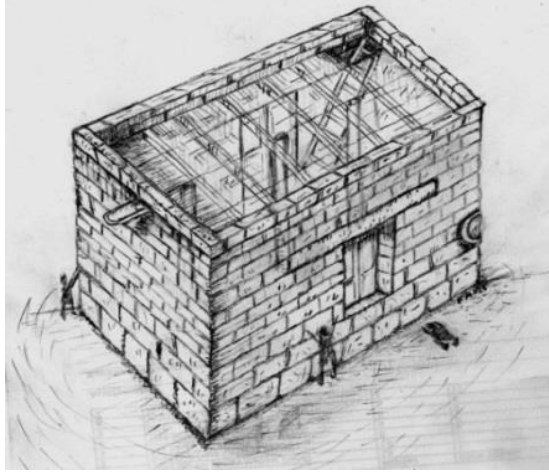
halde) halkın ve harici grupların bir kesimi onun büyük oğlu Hz. Hasan'a yeni halife olarak biat etmişti. Ancak Hasan b. Ali, Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyân ile aralarında devam eden sorunlarla uğraşırken bu sırada bazı harici gruplarının Medine, Mekke ve diğer önemli şehirlerde sebep oldukları karmaşaları yatıştırılmayınca 661 sonlarında (pazarlık/anlaşma yoluyla) halifeliği Muaviye b. Süfyân'a devretmişti. Bunun sonucu Raşid halifelik devri sona ermiş, halifelik Kureys'in Emevî kabilesine geçmişti. 661-681 yıllarındaki geçiş döneminin ardından Muaviye b. Ebî Süfyân'da 680-81'deki vefatından önce oğlu Yezid'i veliaht tayin etmişti, 681 yılından itibaren de İslam tarihinde sultan-halifelik dönemleri başlamıştı.

1.6.2. 684'de Mekke Halifesi Abdullah b. Zübeyr'in Kâbe'yi Hz. İbrahim Planında Yeniden İnşa Ettirmesi

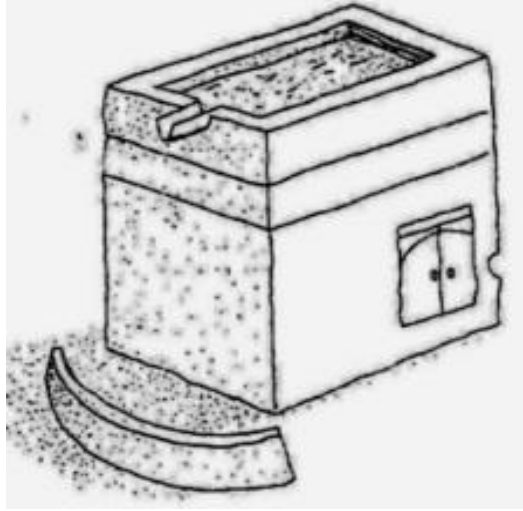
Yezid b. Muaviye, 680-81 yılında atanma yoluyla Şam merkezli Emevî kabilesinin başı olarak İslam devletinin "sultan-halifesi" olunca Mekke ve Medine ahalisinin çoğu bu durumu meşru görmeyerek onaylamamış ve Yezid'e biat etmemişti. Sonraki 2 yıl boyunca Mekke ve Medine'deki Emevî kabilesi mensubu valilerinin barış/ikna yoluyla Yezid'e biat vermeyenlerden biat alma uğraşları da olumlu sonuç vermemişti. Medine valileri biat konusunda baskı/tehdit kullanmaya başlayınca Ehli Beyt'in çoğu Hüseyin b. Ali öncülüğünde Mekke'ye hicret eder ancak baskı ve tehditler Mekke'de de devam eder. 683 yılında Hz. Hüseyin kendisini Kufe şehrine çağırarak davetleri yerinde görmesi için önden gönderdiği amcaoğlu Akil'den de olumlu bir mektup gelmesi üzerine, aile efradıyla Kufe için yola çıkar. Ancak (Yezid'in en büyük rakibi ve ona biat etmeyenlerin lideri olarak görülen) Hüseyin b. Ali ve yakınları Kufe'ye ulaşmadan (Kerbela bölgesinde) Kufe valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın askerlerince katledilince Mekke ahalisi Hz. Ebubekir'in torunu Abdullah b. Zübeyr'e biat eder. Medine halkı ise halife olarak Abdullah b. Hanzale'ye biat ederler. Yezid kendisine biat etmeyen Mekke ve Medine halkından zorla da olsa biat alınması, biat vermeyenlerin cezalandırılması amacıyla (1.Suriye ordusu olarak bilinen) büyük bir askeri kuvvet hazırlar. Müslim b. Ukbe komutasında önce Medine üzerine gönderilen ordu orada Harre katliamını (Hac ibadetinin sona ermesinin hemen ardından) 27 Zilhicce 63'de (27 Ağustos 683) gerçekleştirdikten sonra Mekke'ye yönelir¹⁷. Yolda komutan Müslim b. Ukbe'nin ölmesi üzerine ordu Husayn b. Numeyr'in komutasında 26 Muharrem 64'de (24.09.683) şehri kuşatıp kapılarının dışında karargâhlar kurar. Ekim ayı boyunca Kâbe dahil şehir, ordunun mancınıklardan fırlattığı alevli taşlarının etkisiyle büyük oranda zarar görür.¹⁸

¹⁷ Mustafa S. Küçükkaşçı, "Harre Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/245-46.

¹⁸ Hüseyin b. Ali, DİA, Abdullah b. Zübeyr, Dia,...

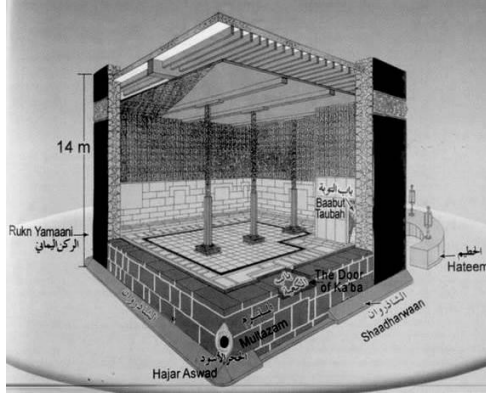
Resim 6. Şam ordusunun 683'deki tahribatından sonra Abdullah b. Zübeyr'in Hz. İbrahim planı üzerine iki kapılı ve Hicri İsmail'i içeriye alarak dikdörtgene yakın planda yeniden inşa ettirdiği üç sütunlu Kâbe'nin (tahmini) krokisi¹⁹

Resim 7 (&1). Creswell'e göre 692 yılında Haccac'ın Abdülmelikden izin alarak (684'de Abdullah b Zübeyr'in Hz. İbrahim planında yaptırdığı binayı kısmen yıktırıp) 606 inşasında yapılmış plandaki gibi) Hicri dışarda bırakacak şekilde yeniden yaptırdığı Kâbe'nin dış görünüş krokisi²⁰

¹⁹ Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/40, Fg.29, V.2

²⁰ Emevî valisi Haccac 691-92 Mekke kuşatması akabinde Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr'i katlettikten sonra onun 684'de iki kapılı ve Hicri Kâbe'nin içine dahil ederek (R.6) yaptırdığı planı yıktırıp (Hicri dışarda bırakan) 606 planında tek kapılı olarak bu plan üzerine (R.7) geri çevirmiştir. Creswell, EMA,(New York:1969), II; M.Sabri Küçükbaşçı Cahiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Haremeyn (İstanbul: 2003), 329.

Resim 8. Günümüzde kadar 3 direkli halde gelmiş olan Kâbe yapısının iç kısmının görünüş krokisi²¹

Kuşatma devam ederken 1 Rebiülahir 64'de (27 Kasım 683, Ezrakî) Şam'dan Yezid b. Muaviye'nin ölüm haberi Mekke'ye ulaşır. Ordu komutanı Husayn b. Numeyr'in kuşatmayı kaldırıp Abdullah b. Zübeyr'e "kendisi ile Şam'a gelmesi şartıyla onun halifelliğini destekleyeceği" şeklinde teklif yapar fakat kabul edilmez. O da yıkık haldeki Kâbe'yi tavaf ettikten sonra orduyu alıp 5 Rebiülahir'de (1 Aralık 683) Şam'a döner.²²

Kâbe'yi Hz. Muhammed'den duyduğu Hz. İbrahim planında yeniden inşa ettirmeyi düşünen Abdullah b. Zübeyr Rebiü'lahir'den Zilhicce'ye kadar geçen 7-8 ay boyunca Kâbe'nin yeni baştan inşası için gerekli hazırlıkları yapabilmek (ve ibadetlerin aksamaması) maksadıyla (Abdullah b. Abbas'ın tavsiyesiyle) hasarlı durumdaki Kâbe'yi kumaşlarla çevrelediği bir perdenin arkasında tutar. Abdullah b. Zübeyr Hac mevsimi (Zilhicce ayı) geçtikten sonra (yukarıda zikredilen hadis-i şerife dayanarak) Kâbe'yi Hz. İbrahim planında (Hicr kısmı Kâbe'nin içinde kalacak şekilde) yeni baştan inşa ettirir (R:6). İbni Zübeyr'in bu inşa sırasında Kâbe'yi (Suriye-Yemen tarafına bakan) Doğu cephesinden uzattığı, bu inşa sırasında tarihçi Ezrakî'nin dedesinin evini de 10.000 dinara satın alarak avluyu da genişlettiği nakledilmiştir.²³

Abdullah b. Zübeyr'in 684 yılında Kâbe'yi Hz. İbrahim planında yeni baştan inşa ettirmesi sırasında (605-506'da da olduğu gibi) Kâbe'nin ölçüleri kısmen değişmiştir. Ezrakî "Kâbe'nin önceden 9 zira olan yüksekliğinin (606'da) Mekkeli-lerce 18 zira'ya, Abdullah b. Zübeyr'in de (684'de) bunu 27 zira'ya, uzun cephele-ri ise 18 zira'dan 27 zira'ya [~14,5m.] çıkarttığını" yazmıştır.²⁴

²¹ Yakub Koyuncu, İrşadu'lül Hacc, (İstanbul: Puan Tour, 2006), 277.

²² Hasan Onat, "Husayn B. Numeyr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 8/413.

²³ Shaikh Safiur-Rahman Mubarakpuuri, History of Makkah, (Riyad: Darussalam, 2002), 98.

²⁴ Sadettin Ünal, "Kâbe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/15; Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/27-44.

1.6.3. Sultan-Halifelîğın Emevî Ebu Süfyan Ailesinden Mervan Ailesine Geçmesi

Emevî kabilesi Yezid b. Muaviye'nin Kasım 683'de ani ölümünden sonra (saltanat sistemi gereği) Sultan halife olan oğlu II. Muaviye'nin bir süre sonra (mevcut düzenin İslamî/meşru olmadığını söyleyerek) tahttan çekilmesi ve kısa süre içinde de vefat etmesinin ardından²⁵ Şam merkezli Emevî devletinin başına Mervan b. Hakem²⁶ geçmiştir. Mervan, Sultan-Halife olmak için Yezid'in dul hanımı ile evlenip onun küçük oğlu Halid büyüyünceye kadar ona naib olmak şartı ile Süfyan ailesi ile anlaşma yapar. Mervan, 1.5 yıl kadar süren Sultan-Halifelîği döneminde Hariciler ve kabile savaşları gibi sebeplerden Hicaz bölgesiyle fazla uğraşamaz ve 685 yılında da ölür. Mervan'dan sonra (Mısır'da vali olan büyük oğlu Abdulaziz değil) ikinci oğlu Abdülmelik, Yezid'in kızını nikahına alıp (ve yine Yezid'in küçük yaştaki oğlu Halid'e naib olarak) Emevîlerin Sultan-Halifesi olur. Abdülmelik b. Mervan 5-6 yıl boyunca civardaki karışıklıkları hallettikten sonra tüm kuvvetiyle en büyük rakibi gördüğü Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr'e karşı büyük bir askeri kuvvet (2.Suriye ordusunu) hazırlar. Başına da zalim namıyla meşhur Irak valisi Haccac bin Yusuf es-Sekaff'i koyup Mekke üzerine gönderir. Savaşa katılmak istemeyen halkın çoğu (Suriye ordusu gelmeden ve geldikten sonra) Mekke'yi terk edip civardaki dağlara sığınır. Haccac, teslim olmayı kabul etmeyen Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr ve taraftarlarının direncini kırmak için şehre mancınık taşları fırlatmaya devam ederken Mekke'ye girişleri yasaklayıp çıkışları serbest bırakmak, meşhur askerlere makamlar teklif etmek, bazı kuvvetli aileleri çeşitli vaatlerle kendi yanına çekmek gibi çeşitli taktikler uygular. Aylarca devam eden kuşatma boyunca, Mekke'de kalmış olanları yıldırma için şehrin üzerine alevli mancınık taşları atılır. Atılan bu yağlı-ateşli taşlar sebebiyle Kâbe'nin de yine tahrip olduğu, en sonunda ise (bir rivayete göre) Abdullah b. Zübeyr (annesi Esmâ binti Ebubekir ile istişare ettikten sonra) kendisini terk etmeyen bir kısım taraftarıyla şehirden çıkıp Haccac'ın askerleriyle çarpışarak şehit

²⁵ Muteber İslâm kaynaklarında nakledildiğine göre babası tarafından veliaht tayin edilmiş olan (yirmi yaş civarındaki) Muaviye II, 10 Kasım 683'de Şam'da Sultan-Halife olarak tahta oturduğu ancak hasta olması hasebiyle sonraki birkaç ayı Hadrâ sarayında geçirdiği, imamlık ve idari işlerle müşaviri Dahhak b. Kays'ın ilgilendiği, hocası Kaderiyye'ci Amr el-Maksûs'un etkisiyle konuşmalarında babası ve dedesinin siyasî davranışlarını eleştirmiş ve hastalığı sebebiyle eceliyle veya zehirlenerek, 7 Recep 64'de (29 Şubat 684) vefat etmiştir (Mehmet Ali Kapar, "Muaviye b. Yezid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/335-336).

²⁶ Mervan, Mekke fethinde İslam'a giren (ancak çeşitli uyarılara rağmen yanlış davranışlarından vazgeçmemesi sebebiyle) bizzat Rasûlullah'ın Tai'fe sürgün ettiği Hakem b. el Âs'ın oğlu, Hz. Osman'ın da yeğenidir. Mervan, ailesiyle Tai'fe sürgüne gittiğinde 6-7 yaşında idi. Hz. Osman'ın ricasına rağmen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in onun dönüşüne izin vermediği, bu sebeple Mervan'ın 12-13 yıl ailesiyle sürgünde yaşamak zorunda kaldığı, 644'de Hz. Osman kendisi halife olunca amcasını affedip Medine'ye dönmesine izin verdiği ve kendi parasından maddi yardımda bulunduğu, 20 yaş civarında olan yeğeni Mervan'ı de kendisine damat ve sekreter yaptığı, Mervan'ın (harici olayları sırasında) bazı fitnelere sebep olduğu, Cemal savaşı sonunda da kendi safında olan Talha b. Ubeydullah'ı öldürdüğü kaynaklarda nakledilmektedir (Bk. İrfan Aycan, "Mervan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/225-227).

olduğu, Haccac tarafından da başı kesilerek Abdülmelik'e gönderildiği nakledilmiştir.²⁷

1.6.4. Haccac'ın 692'de Kâbe'yi 605-606 Planına Geri Çevirmesi

691-92 yılında 2.Suriye ordusunun saldırısında Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr ve askerlerinin şehit olmalarının ardından Mekke şehrini teslim alan ordunun komutanı Haccac, Şam'da mukim Emevî sultan-Halifesi Abdülmelik'e mektup yazarak "Abdullah'ın Kâbe'nin şeklini bozduğunu, izin verirse onu atalarının planına geri çevirmek istediğini" bildirdiği, Abdülmelik'in de bu talebi onaylaması üzerine Haccac'ın Kâbe'yi ikinci kapıyı ördürüp, Hicr kısmını dışarda bırakıp, tek kapılı olacak şekilde onardığı (veya yeni baştan yaptırdığı) ve Kâbe'nin bu plan ile günümüze kadar ulaştığı erken devirden bugüne gelen kaynaklarda nakledilmiştir.²⁸ Bu tarihten günümüze kadar Kâbe'nin (sel, deprem vb. doğal afetler sebebiyle geçirdiği onarımlar dışında) siyasi vb. maksatlarla tamamen yeni baştan inşa edildiği hakkında kaynaklarda bir bilgi mevcut değildir. (R.7)

1.7. Oryantalistlerin Kâbe Hakkındaki Bazı İddiaları Ve Bu İddialara Cevaplar²⁹:

İddia 1.7a. Meşhur İngiliz K.A.C. Creswell Erken İslam Mimarisi (*Early Muslim Architecture*, 1969-1974) isimli dünya çapında meşhur yayınında Abdullah b. Zübeyr'in 684'de Hz. İbrahim planında yeni baştan inşa ettiği Kâbe'nin içinde 2x3 sıra halinde toplam 6 sütun mevcut olduğunu iddia etmiş, kitabında da bu durumu gösteren bir plan kullanmıştır (R.1, 5 & 7).

Cevap 1.7a. Bu konuda çoğunluk İslâm kaynakları 684 inşasında Kâbe içinde tek sıra halinde toplam 3 adet sütun bulunduğunu nakletmiştir (R.6, 8).

İddia 1.7b. Kabe yapısı hakkında önemli çalışma ve yayınlar yapmış olan Creswell, Avrupalı erken devir İslam mimarisi araştırmacılarının 1- "Kâbe bu planıyla daha sonraki cami planlarını etkilememiştir" diyenler, 2- "Kâbe yapısı bu plan ve şekli ile daha sonraki cami planlarını etkilemiştir" diyenler şeklinde iki gruba ayrıldığı belirtilmiş ardından da kendisinin ilk gruptakiler gibi "Kâbe bu planıyla daha sonraki cami planlarını etkilememiştir" şeklinde inandığını belirtmiştir.³⁰

²⁷ H. Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/146.

²⁸ Creswell, "684'de Abdullah b. Zübeyr'in yenibaştan (Hz. İbrahim planında) inşa ettirdiği (R.6) Kâbe'yi (692'deki Emevî ordusu tarafından uygulanan uzun süreli kuşatma sırasında tekrar zarar gördüğü için) ordunun komutanı Haccac'ın tamamen yıktırıp önceki Kureyş planı üzerine yeni baştan yaptırdığı" şeklinde nakletmiştir (Aykaç, *K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/40, Fig.30). Türkçe kaynaklarda ise "Haccac'ın Kâbe'yi tamamen yıktırmadığı, sadece iki kapıdan birisini kapatıp Hicr kısmını dışarı alıp zarar gören yerleri de tamir ettirip diğer kısımlarına dokunmadığı" şeklinde aktarımlar mevcuttur. Bk.: Sadettin Ünal, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/16; Ezrakî, I, (h.210); İbn Fehd Necmeddin Ömer, *İthafu'l vera bi-ahbari Ümmi'l-Kura* (Kahire: Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1955), II/103 yoluyla.

²⁹ Yabancı yazarların çoğunun Arapçadan Avrupa dillerine çevrilmiş müslüman yazarların kitaplarını kullandıkları dikkat çekmektedir.

³⁰ Kâbe hakkında yayımlar yapmış olan Avrupalı araştırmacılar hem şahıs olarak hem de yayı sayısını olarak İslâm dünyasında yapılan yayınlardan kat be kat fazla ve detaylı olduğunu da hatırlatmak

Cevap 1.7b. Diğer erken devir İslam mimarisi araştırmacıları sonraki yıllarda gerek Yemen'de³¹, gerekse Asya'da Kare ve Küb planlı cami ve Daru'l Huffaz vb. dini yapıların varlığını ortaya koymuşlardır.³² Bu durum Avrupalı araştırmacıların tüm İslam dünyasını tanımadan afaki yorum/görüşler ortaya koyduğuna da işaret etmektedir.

İddia 1.7c. K.A.C Creswell *Erken İslam Mimarisi* isimli kitabının 1932'da yaptığı ilk baskısında Arabistan'da mimarinin fazla bilinmediği yönde görüşlerini ortaya koymuştur.

Cevap 1.7c. Creswell bu konudaki (*EMA*, 1969, c.1, bl.1, s.10, dn.7'de) yazdıklarına: "Herzfeld bu bölümü (1932 baskısında) okuyup '*İslam öncesinde Güney Arabistan' da Bilinmeyen Mimari'* başlığı altında yazdığım şeylere katılmadığımı, bu konuda kendisinin '*Handbuch der altarabischen altertumsk'* isimli yayımında (pp.143-64) ve yine Grohmann'ın [*Leiden*] *İslam Ansiklopedisi'*ndeki 'Ma'rib' makalesinde (III, pp., 280-94) bilgi bulunduğunu bana bildirdi" diyerek kendisinin *EMA*, 1932, c.1'de bu konuda yazdığı şeylerin doğru olmadığını itiraf etmiştir.³³

İddia 1.7d. K.A.C Creswell *Erken İslam Mimarisi* isimli kitabında Ezrakî ve İbn Sa'd'a dayanarak Kâbe'nin 605-608'deki³⁴ yeni baştan inşa ettirilmesi sırasında Mekkelilerin malzemelerini satın aldığı geminin kaptanı olan Bakum isimli kişinin aynı zamanda hem Benna (mimar/inşa ustası) hem Neccar (marangoz) olup (isminden dolayı) Habeşistan kökenli olduğuna inandığını bildirmiştir.

Cevap 1.7d. Creswell'in bu konuda yaptığı detaylı araştırmasına henüz bir itiraz/ eleştiri gelmemiştir.

İddia 1.7e. Leone Ceaetanî ise *Anna Del İslam* isimli meşhur kitabında olay hakkında aktarımlar yapmış olan müslüman yazarların nakillerinde mutabakat olmadığına işaret ederek bu olayın bir efsane olduğunu yazmıştır.

Cevap 1.7e. Bu vb. konularda erken dönem İslam kaynakları olaydan yaklaşık 200 yıl sonra kayıtlara geçmiştir. Sonrakilerde öncekilerden aktarım kısmen kendileri de bir miktar olayı genişletmek amacıyla bazı ilave (kaynağı güvenilir olmayan) nakilleri aktardıkları da görülmektedir.³⁵

→

gerekir.

³¹ Barbara Finster, "[An Outline of the History of Islamic Religious Architecture in Yemen](#)", *Muqarnas*, (Leiden, Boston: 1992, 9/124-147; R. Stroti-Mann, R.Strotmann, "San'a", (*Leiden*) *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Yay. 1987) 10/179-182.

³² Bk. Yemen, Masjidi Tamur, Khoulan Masjid- al Abbas, Konya Sahip Ata Külliyesi Camii, Bilecik Orhan Cami vd.

³³ Aykaç, K.A.C. *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, I/51, dn.104.

³⁴ Creswell Kâbe'nin Mekkeliler tarafından yeni baştan inşa edilmesinin tarihini 605-608 arasında olduğuna inanmaktadır. Ancak inşa tarihini 605-606 olarak da kabul eden yayın sayısı oldukça fazladır.

³⁵ Örneğin müslüman tarihçilerin eserlerinde Velid b. Abdülmelik'in 707-715 yılları arasında Mescid-i Nebî ve Şam Emevî Camii'lerini yeni baştan yaptırırken Bizans İmparatoruna mektup gönderip ondan "tecrübeli usta ve maddi yardım göndermesini istediği, imparatorunda usta ve yüklü miktarda altın gönderdiği" şeklindeki efsanevi rivayetin farklı versiyonlarında farklı rakamlar aktarılmıştır. (bk. Aykaç, K.A.C. *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/223, dn.464 ve 1/224-227.

İddia 1.7f. Creswell ve diğer Avrupalı yazarların (850 yılı civarı vefat etmiş olan İslâm tarihçisi) Ebu'l Veled Muhammed el-Ezrakî'nin, *Ahbar-u Mekke* eserinin Avrupa dillerindeki tercümeleri yoluyla naklettikleri Mekke fethinin akabinde Kâbe'nin iç duvarları ve sütunlarında 605-606 inşasından kalma resimler bulunduğu ve "Rasulullah'ın diğer resimleri Fazl b. Abbas'a sildirdiği halde kapıya yakın sütun üzerinde bulunan kucağında çocuk İsa'yı tutan Hz. Meryem resmini iki eli ile kapatarak sildirmediğini" iddia etmişlerdir.

Cevap 1.7f. Bu konuyla ilgili 9. yy. İslam kaynaklarında bulunan bilgiler ile onlardan tercüme yoluyla aktarılmış olan Türkçe kaynaklardaki bilgiler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Ezrakî'nin *Ahbar-u Mekke* isimli kitabının orijinal Almanca tercümesi³⁶ Creswell ve diğer Avrupalı oryantalistlerin yayınlarında kaynak gösterilmektedir. Sonradan İslâm'ı seçip Ebubekir Siraceddin ismini alan Martin Lings'de *İlk Kaynaklara Göre Hazreti Muhammed'in Hayatı* isimyle Türkçe'ye tercüme edilmiş olan eserinin İngilizce orijinalinde resimlerin silinmesi konusu aynı şekilde naklettiği halde³⁷ bu konuyla ilgili kısımlar Martin Lings'in kitabının Türkçe tercümesinde farklı anlatım ve karmaşık ifadelerle konu anlaşılması zor bir şekilde sunulmuştur³⁸. Yine Ezrakî'nin kısaca *Ahber-u Mekke* olarak bilinen *Ahbar'u Mekketi'l- Mükerrreme ve Mâ Câte Fîha mine'l Âsâr* isimli tarihsiz bir Arapça baskısı (ilahiyatçı) Yunus Vehbi Yavuz tarafından Türkçeye tercüme edilip *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Otağ Matbası (İstanbul: 1974) ve Feyz Yayınları (İstanbul:1983)³⁹ künyeleri ile iki defa baskısı yapılmış olan kitapta Mekke fethinde Hz. Peygamberin Kâbe içindeki putları kırdığı, daha sonra Kâbe'nin içinde namaz kıldığı konuları arasında (Hz. Peygamber'in Fadl b. Abbas'a resimleri silme olayından bahsetmeden) Cabir b. Abdullah ve Amr b. Ubeyd yoluyla "Hz. Peygamberin fetih günü Kâbe'nin içindeki suretleri Hz. Ömer'e sildirdikten sonra Kâbe'ye girip namaz kıldığı" şeklinde farklı bir rivayet nakledilmiştir (Bk. *age*, 1983/162). Konuyla ilgili nakledilen ikinci rivayet de ise, (Creswell'in de detaylıca naklettiği) Kâbe'nin içindeki direklerin üzerinde silinmeden kalmış olan Hz. Meryem-Hz. İsa resimlerini gördüğünü söyleyen kişilerin (İbn Cüreyc yoluyla) sonraki yıllarda anlattıkları: "*Süleyman b. Musa eş-Şami'nin Atâ b. Ebi Rebah'a şöyle sordu (ben de dinliyordum): Beytullahın içindeki Meryem ile İsa'nın suretlerine yetiştin mi? Ata b. Ebi Rebah: Evet yetiştim. Orada kucağında Hz. İsa olduğu halde Meryem'in altın yaldızlı bir suretini gördüm. Beytullah'ın içinde o zaman altı adet suvari [direk] bulunuyordu. Bunlar aşağıda çizilen şekilde bulunup, Meryem oğlu İsa ile annesi Meryem'in suretleri kapının önündeki direklerin üzerinde bulunuyor-*

³⁶ Al-Azraqî, "Akhbaru Mecca", Edited by Ferdinand Wuestenfeld, *Chronicon des Stadt Mekka*, Bans 1, (Leipzig: 1858), Re-print (Beyrotuh 1964), 110.

³⁷ https://www.kalamullah.com/Martin%20Lings/muhammad_martin_Lings.pdf adresinde M.Lings, Muham-mad: His Life Based on the Earliest Sources, p.304 (Erişim Tarihi 29.05.2025).

³⁸ Martin Lings'de *İlk Kaynaklara Göre Hazreti Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nazife Şişman, İz Yayınları (İstanbul:1991), 414.

³⁹ Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Çev.: Y. Vehbi Yavuz, Otağ Matbaası, (İstanbul: 1974); Feyz Yayınları (İstanbul:1983).

lardı, dedi". şeklinde (birkaç versiyon halinde) aktarılmıştır (1983/161-162). Ayrıca devamında "...aşağıda çizilen şekilde " denilmiş olsa da Türkçe tercümede herhangi bir çizim de verilmemiştir. Benzer şekilde *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin "Kâbe" (C.24/19.) Maddesinde "Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin hicâbe vazifesi Abdüddâr soyundan Osman b. Talha'da idi. Hz. Peygamber tavaftan sonra kapıyı Osman b. Talha'ya açtırdı ve Kâbe'nin putlardan temizlenmesinin ardından içinde şükran namazı kılıp dışarı çıkınca anahtarı..." denilerek resimlerden hiç bahsedilmeden konu kısaca geçilirken, "Hicâbe" (C,17/432).maddesinde ise (Buhari, Şalat, 81 yoluyla) "*..Resûl-i Ekrem, Mekke'nin fethedildiği gün tavafın ardından Osman b. Talha'yı çağırdı ve Kabe'nin kapısını açtırarak Beytullah'ı içerideki resim ve putlardan temizlettikten sonra Bilal ve Üsâme ile birlikte içeri girip namaz kıldı.*" şeklinde resim kelimesi ilave edilmiş olarak verilmiştir.

2. Medine Şehri, Mescid-i Nebî ve Allah Rasulü

2.1. Hz. Muhammed'in Medine'ye Hicreti

Hz. Muhammed (sav) 13 yıl kadar Mekke'de elçilik vazifesini yerine getirdi. Mekke'nin ileri gelenleri atalarından devralıp devam ettirdikleri düzeni bozucu olarak gördükleri Muhammed b. Abdullah'ın bir an önce ortadan kaldırması gerektiğinde ittifak edip suikast planı yapınca (bunu Cebrail vasıtasıyla) haber alan Hz. Muhammed'de (sav) Mekke'den en yakın arkadaşı Ebubekir (r.a) ile birlikte aynı gece evinden ayrıлып önce farklı yöndeki Sevr mağarasında 3 gün (27-28-29 Safer/10-11-12 Eylül 622) boyunca saklandılar. Bu süre içinde Hz. Ebubekir'in oğlu Abdullah geceleri Sevr'e gelerek (onlar ayrıldıktan sonra) Mekke'de müşriklerin neler yaptıklarıyla ilgili haberleri vermişti. Üçüncü günden sonra da onları bulamayan Mekkelilerin arama işini gevşettikleri haberi gelince 1 Rebülevvel (13 Eylül) pazartesi günü Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir de Sevr'den çıkıp rehberin getirdiği develere binip 450 km uzaklıktaki Medine'ye doğru hareket etmişlerdi.

Rasulullah'ın (sav) Mekke'den ayrıldığını duyan Medine'de mukim mü'minler Medine dışına çıkıp Allah elçisinin gelişini beklemeye başlamışlardı. 8 Rebiülevvel (20 Eylül, Pazartesi) günü keskin gözlü bir yahudi kızı çok uzakta bir kabile gördüğünü haber verince kabileye doğru yöneldiler. Rasulullah'da mü'minleri görüp mutlu oldu ve hep birlikte Medine'ye bir saat yürüme (~ 4km) mesafesindeki Kubâ köyüne girildi. Farklı rivayetlere göre Rasulullah (sav) burada 4 gün (İbni Hişam, II, 494) veya 14 gün (Buhari, Menakıbül' Ensar, 46) kadar kaldı. Bu sırada Kuba'daki (daha önceden mevcut olan) mescid/namazgâh genişletildi. Bir rivayete göre Rasulullah (sav) cuma sabahı Medine için Kubâ'dan ayrıлып Ranûnâ vadisinde Salim b. Avf'a misafir olduğu sırada öğle vakti girince bir namazgâh'da ilk Cuma namazını kıldırması,⁴⁰ aynı gün (24 Eylül veya 02 Ekim 622) öğleden sonra da Medine'ye girmiştir.

⁴⁰ Hayreddin Karaman, "Cuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/86; Ahmet Önkal, "Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/461.

2.2. Mescid-i Nebî'nin İnşası

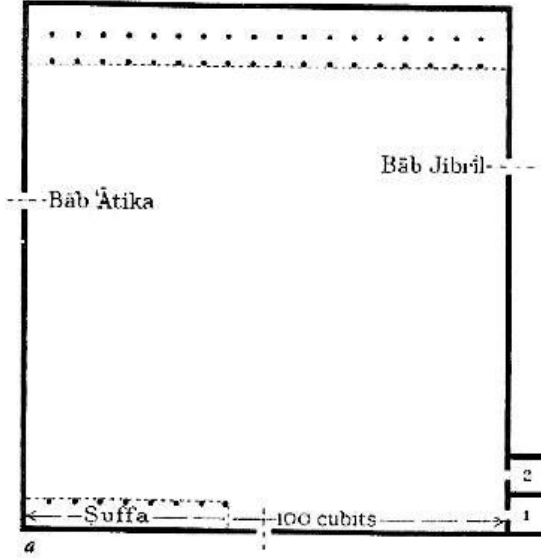
Medine'de kalacak yer konusu geçici olarak halledildikten sonra Rebûlev-vel'in son haftasında bir mescid inşa etme hazırlıkları başlamıştı. Akabe'de Rasulullah'a ilk biat eden ve Medine'li mü'minlere emir olarak tayin edilen Es'ad b. Zurare'nin hicretten önce Medine'de bir hurma kurutma yerinin etrafını duvarla çevirerek mescide dönüştürdüğü yerin ölçüleri ve konumu yeni mescid için çok uygun görünmemişti. Bu sebeple Rasulullah (sav) Medine'ye ulaştığında devesi Kasva'nın çöktüğü yere daha büyük bir mescidin inşa etme işini takip etmesi için Esa'd b. Zurare'yi bina emini olarak görevlendirdi. Ancak inşaat için malzeme toplama işi devam ederken Esa'd b. Zurare'nin hastalanıp vefat etmesi mescidin inşaatının bir süre durmasına sebep oldu. Ardından yeni bir bina emininin görevlendirildiği ve mescidin Şevval (623 yılı Nisan) ayında tamamlandığı kabul edilmektedir.⁴¹

2.3 Ahşap Malzemelerle İnşa Edilen Mescid-i Nebî'nin Özellikleri

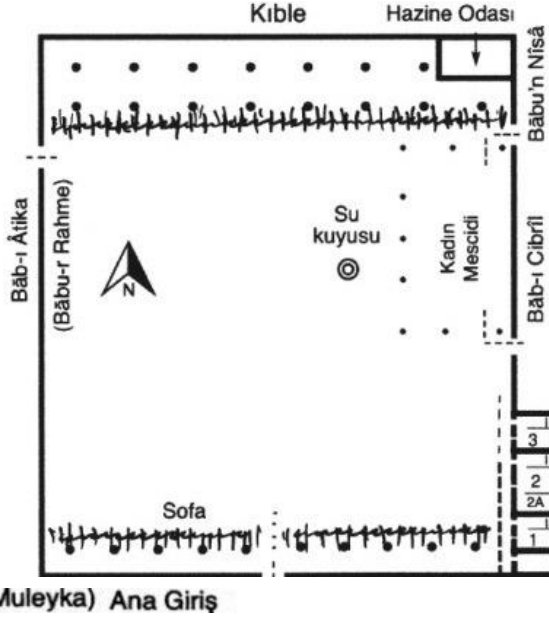
Çoğunluk erken devir müslüman yazarları ilk inşa edildiğinde Mescid'in duvarlarının yüksekliğinin 4-5 zira (~2-2.5m), ebatlarının ise 60x70 zira (~31-x36m) olduğunu nakletmiştir (R.9,10). Bazı yazarlar mescidin 3 kapısı bulunduğunu belirtse de yapıda, Suffe'de kalan müslümanların kullandığı Babu Müleyka, Batı duvarındaki Babu Atika/Rahman ve Doğu duvarının kuzey kısmındaki Bab'un Nisâ ile güney kısmındaki Babu Cibril isimli 4 kapısının bulunduğu görüşü daha kuvvetlidir. Güney duvarına evsiz, ailesiz müslümanların geceleri de kalabilecekleri Suffe (sofa) denilen üzeri sundurmalı bir alan yapılmıştı. Suffe kısmı güney batıdan başlayıp Hazine odasının yakınına kadar uzanıyordu. Güney duvarının ortasında ise Babu Müleyka olarak adlandırılan Suffe'ye giriş çıkış aralığı bırakılmıştı.

Mekke'de iken kible yönü Kudüs'e (Kuzeye) denk gelecek şekilde Kâbe'ye karşı namaz kılan müslümanlar, Medine'ye gelince de yine kible yönü olarak Kudüs istikametine doğru namaza durdular. Mescid inşa edilince kible yönü Kuzey duvarının ortasına konulan bir taş veya duvara saplı bir ok/mızrak ile belirlenmişti. Cemaatin öğle-ikindi namazlarında kuvvetli güneşten korunması için bu kısmın üzerine de (Ehli Suffe'ninkinden biraz daha geniş) bir sundurma/gölgelik yapılmıştı (Sofa: R:9-12 ve R:14:A,B).

⁴¹ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Nebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/282.

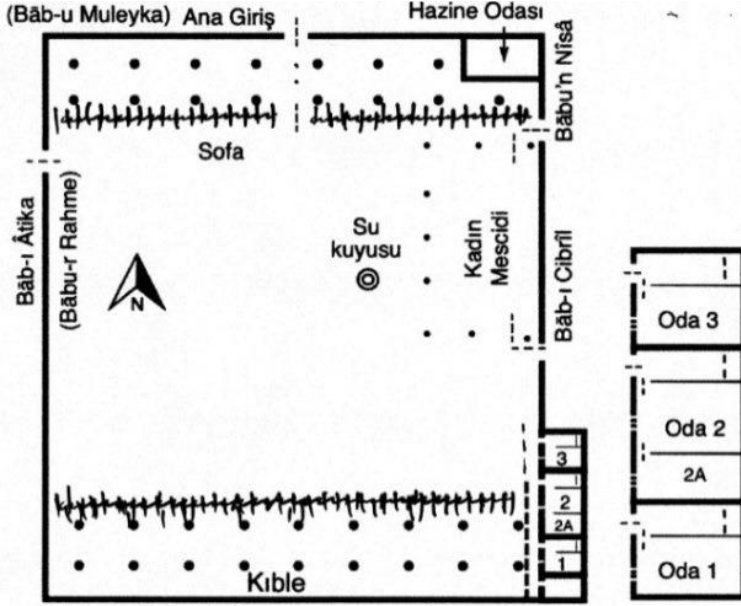

Resim 9a. J.Sauvaget ve K.A.C. Creswell'e Mescid-i Nebî hücrelerin ilk inşa edildiğindeki vaziyet planı⁴²

Resim 9b. Mescid-i Nebî'nin Nisan 623'de ilk yapıldığında kiblesi Kudüs (Kuzey) istikametine doğru ve 60x70 zirâ ölçülerindeki hâlinin tahmini krokisi⁴³

⁴² Creswell, *Early Muslim Architecture*, (New York:1969), V.I, Part 1/72, Fig.7; Aykaç, K.A.C. *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/48.

Resim 10. Mescid-i Nebî'nin 624'de aynı ölçülerde kible yönü Kâbe'ye (Güney'e) değiştikten sonraki tahmini krokisi⁴⁴

Hicretten 18 ay kadar sonra ise indirilen bir ayet ile Kible yönü Kudüs'den Mekke'ye (Kâbe'ye) çevrilmişti. Kible yönü değişikliği sebebiyle (Ehli Suffe'nin kullandığı) güney duvarının ortasında bulunan Bab-ı Muleyka ana giriş kapısı kerpiçle örülüp kapatıldı. Ayrıca Ehli Suffe'ye tahsis edilmiş olan sundurma da (güneydeki gibi biraz daha genişletilerek) cemaatle namaz kılma alanı haline dönüştürülmüştü. Kuzeydeki cemaatle namaz kılınan geniş sundurmalı alan ise duvarında kapı girişi açılarak Ehli Suffe'nin kullanımına bırakılmıştı. Hazine odası aynı yerinde bırakılmıştı (R:9,10).

2.4. Rasulullah'ın Ailesi İçin Mescid'in Doğu Duvarına İnşa Edilen Odalar

Başlangıçta Doğu duvarının güney ucuna 6-7 zira ölçülerinde 2 ayrı oda (hücre) yapılmış, kısa bir süre sonra da 3.oda eklenmişti. İlk oda Rasulullah'ın Mekke'deyken evlendiği ve Medine'ye hicret eden eşi Hz. Sevde için, içinde iki bölmesi olan büyük oda (R.9-11: oda 2) bekar kızları (Fatıma ve Ümmü Gülsüm) içindi. Üçüncü oda ise Medine'de nişan yaptığı Hz. Aişe içindi. Fakat kısa bir süre sonra Fatıma ve Ümmü Gülsüm evlenip baba evinden ayrılınca onların birlikte kullandıkları iki bölümlü odaya Hz. Aişe gelmiş, Hz. Aişe için düşünülen 3 no'lu odaya ise Allah Rasulü'nün Aişe'den sonra evlendiği (Hz. Ömer'in kızı) Hz. Hafsa yerleşmiştir. Sonraki birkaç yıl içinde Güneydoğu duvarında mevcut olan 3 hücrenin yanına 2 hücre daha ilave edilmiştir. 4. odaya Rasulullah'ın evlendiği Hz.

→

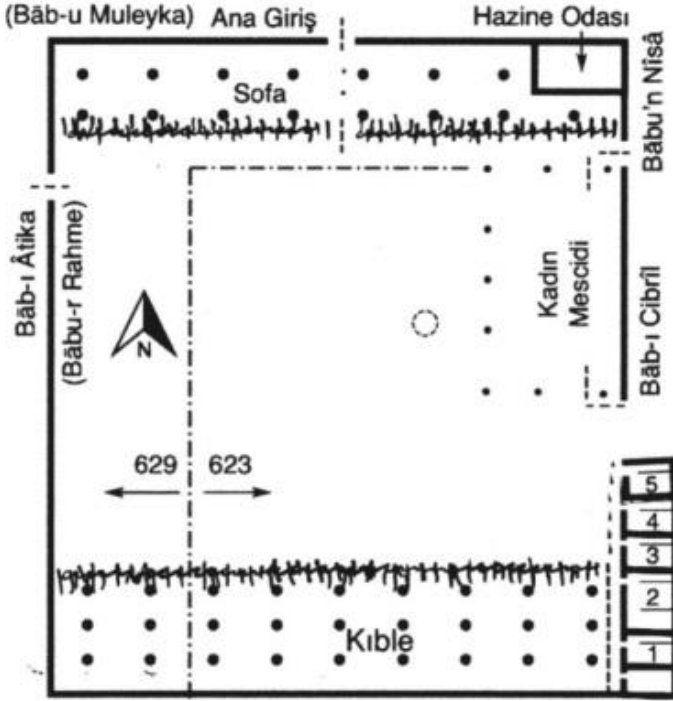
⁴³ Aykaç, K.A.C. *Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/63, Fg.68, V.2).

⁴⁴ Aykaç, K.A.C. *Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 1/63, Fg.69, V.2).

Zeyneb binti Cahş, 5. odaya da Ümmü Seleme yerleşmiştir (R:9a, oda 1-2 ve R.9b oda 1,2,2a, 3ve R.11: oda 4, 5).

2.5. Mescid-i Nebî'de Rasulullah Zamanında yapılan ilk Genişletme

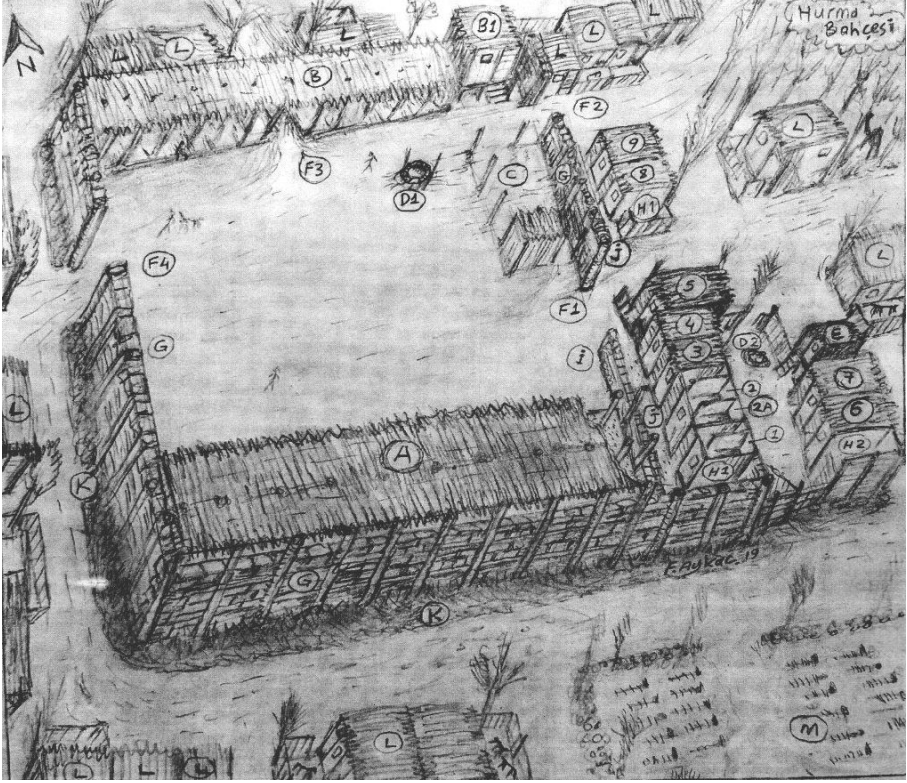
İslam kaynaklarında Mescid-i Nebî yapısında ilk genişletmenin 627-28 yılı civarı Hayber Yahudilerinin Medine'den sürgüne gönderilmesi akabinde onlardan gelen ganimetler yoluyla Rasulullah'nın (sav) gözetiminde yapılarak ölçülerinin %30 civarı genişletilerek 100x100 zira/~51x51m'ye ulaştığı nakledilmiştir.⁴⁵ Bu dönemde Rasulullah'nın 4-5 defa daha evlenmiş olması sonucu mevcut odaların arka kısımlarında toplamda 4 adet daha oda/hücre yapıldığı da bilinmektedir (R:12: oda: 6-9).

Resim 11. 627-628 yılı civarı Hayber fethinin ardından Mescid-i Nebî'nin ölçüleri 100x100 zira'ya (~51x51m) ulaşacak şekilde genişletilmiş hali ve odaların tahmini görünüş krokisi.⁴⁶

⁴⁵ Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî (ö.893/1488) hazırladığı Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*' Muhtasarı, Çev. A. Naim-K. Miras, (İstanbul:1980) IV/202. Mescid'in ilk inşa edildiğinde 60x70 zira civarında olduğunu, Hayber'den sonra Rasulullah'nın sağlığında yapılan genişletme ile de ölçülerin 100x100 ziraya ulaştığını nakletmiştir. Semhudî, Diyarbekrî, J. Sauvaget, Akkuş ve Ahmed Recep'de Zebidî'nin naklini esas almışlardır. Yılmaz Can, "İslâm'ın Üç Kutsal Mabedi", Ensar Yayınları, (İstanbul: 2008),76, dn.17. Creswell ve diğer birkaç Avrupalı araştırmacı ise yayınlarında İbn-i Sa'd'ın "Mescid'in ilk inşasında 100X100 zira olduğu ve ilk defa Hz. Ömer devrinde genişletilerek 100x100 ziraya ulaştığı" görüşünü benimsemiştir.

⁴⁶ Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, I/64, Fg.70, V.2.

Resim 13. Mescidi Nebî'nin 628-632 arasındaki tahmini görünüşü

*(sundurmalı meşit alanından hücelere giriş/kapı önü ve özel avlu kısmını ayıran kısa duvar (i)⁴⁹ ile diğerlerinden büyük olan Hz. Âişe'nin hücresinin içindeki (2-2a) Peygamberin özel odasının tahmini konumu⁵⁰)

A-Cemaatle Namaz kılınan sundurmalı meşit alanı, B-ilk kible sundurması / Ehlî Suffenin barındığı alan, B1-Hazine (Beytülmâl) odası, C-Bayan meşit alanı,	H1-Hücreler için avlular, H2-Hücreler için Hela, İ-Avlu ile hücelere arasındaki kısa duvar, J-Hücelere giriş alanı, K-Dış duvar desteği,
D1-Başta avluda mevcut olan ve sonra kapatılan su kuyusu, D2, Annelerimiz için Su havuzu veya su küpü E-Meşrabe (erzak odası),	L-Diğer kişilerin evleri, M- Bâkî Mezarlığı 1-Hz. Sevede'nin hücresi ve iç görünümü -iki bölmeli hücre (Önce Hz. Fatıma ve Ü.Gülsüme / sonra Hz. Âişe'ye ait),
F1-Bab-ı Cibril / Hz. Peygamber ve ailesinin kullandığı Kapı, F2- Babü'n Nisa, F3-Bab-ı Müleyka / Kuzey Kapısı F4-Bab-ı Atika / Selam vb., G-Mescidin avlu duvarları,	2A-Hz. Peygamberin odası, 3-Hz. Hafsa'nın hücresi, 4-Zeyneb b. Cahş'ın hücresi, 5-Ümm Seleme'nin hücresi, 6, 8, 9-Allah Rasulü'nün diğer eşlerinin hücreleri

Resim 13a. Resim 13'ün harf kodları için açıklamalar

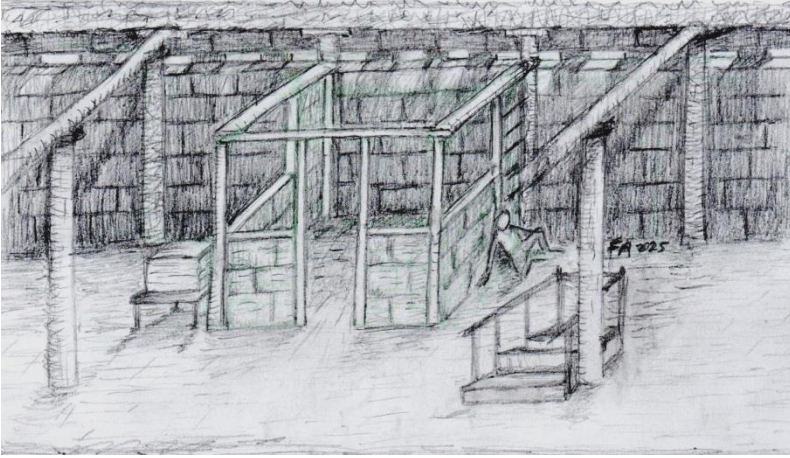
⁴⁹ Batanuni, Rasulullah'ın (sav) eşlerinin odaları ile meşit arasında 5 zira genişliğinde bir yol bulunduğunu nakletmiştir. Bk. Batanuni, M.L., *Rihletü'l Hicaziyye*, (Kahire: y.y., ts.), 320; Can, *İslam'ın Üç Kutsal Mabedi*, 93, dn.114.

⁵⁰ Aykaç, K.A.C. *Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, I/61, Fg.67.

2.6. Mescid-i Nebî'de Sonraki Yıllarda Yapılan Genişletmeler ve Hz. Osman'ın Maksuresi

Rasulullah'ın (sav) 632 yılındaki vefatının ardından Halife seçilen Hz. Ebu-bekir'in 2 yıllık görevi sırasında Mescitte bir genişletme yapılmadığı, sadece kurtların yiyerek zayıflattığı bazı ahşap direkleri değiştirildiği bilinmektedir. O'ndan sonra 634 yılında halife seçilen Hz. Ömer'in ise çoğu Batı ve kuzey cephelerde, az miktarı kible yönünde mescidi biraz daha genişlettiği nakledilenler arasındadır. Ayrıca ilk defa olarak Hz. Ömer devrinde mescidin zeminine ince çakıl taşı serilerek secdede insanların, yüzü ve dizlerine bulaşan tozların selamdan sonra çırpılarak temizlenmesi zorunluğundan kurtulduğu da kaynaklarda mevcuttur.

Hz. Osman zamanında da (644-656) mescit yine Batı ve kuzey cephelerinden genişletilmiştir. Hz. Osman şahsına yönelik tehditlerin artması sebebiyle Mescidin kible duvarına içinde önde imam, arkasında 2-3 kişinin namaz kılacağı kadar geniş (~4x4 zira), üst kısmı açık kerpiç ve ahşap malzemeden bir oda (Maksure) yaptırmıştır (R.14). Bu oda daha sonraki yıllarda küçülerek niş mihraba dönüşmüştür.⁵¹ Hz. Osman'ın mescide yaptırdığı bu oda sebebiyle hariciler tarafından (bid'at işlemekle) suçlandığı bilinmektedir.⁵² Mescid-i Nebî'de Hz. Osman'dan sonra 707 yılına kadar başka bir genişleme yapıldığı konusunda kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

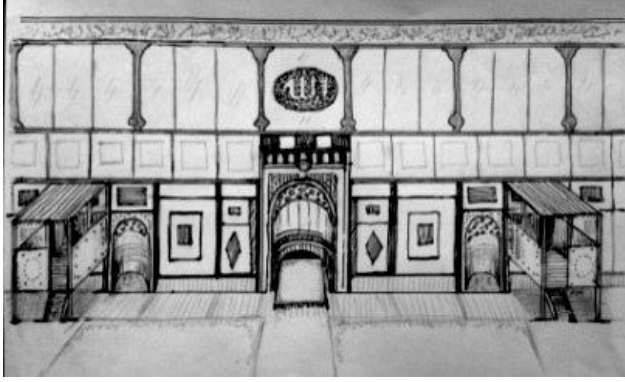

Resim 14. Hz. Osman'ın güvenlik amacıyla 650 yılı civarı Mescid-i Nebî'nin kible duvarına kerpiç ve ahşap malzemelere yaptırıp içinde korumaları ile namaz kıldırıldığı oda'nın (maksure'nin) tahmini görünüşü.⁵³ solda Hz. Osman mushafı, sağda Rasulullah'ın üç basamaklı Minberi⁵⁴

⁵¹ Aykaç, K.A.C. *Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*, 2/610-613, Fg.1082b.

⁵² İsmail Yiğit, "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/440,

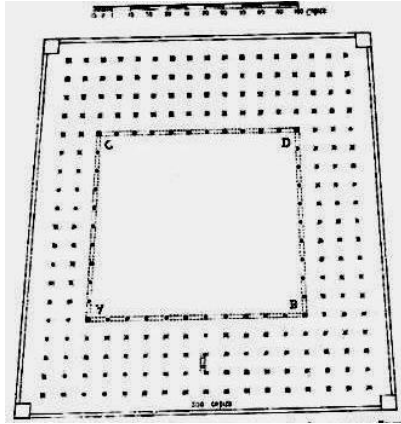
⁵³ Creswell, İslam mimarisine ilk mihrabın 707-709 arasında Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebî'nin kible duvarına Hristiyan ustaların bir niş (mihrab) yapması yoluyla girdiğini iddia etmiş, ancak Hz. Osman'ın güvenlik sebebiyle kible duvarının önüne (içinde 3-4

Resim 15. Ömer b. Abdulaziz döneminde Şam Emevî caminde mihrabın iki yanına konulan ve biraz yüksekçe olan maksurelerin tahmini görünüşü. (Hz. Osman'ın 650 civarı Mescid-i Nebî'ye güvenlik için inşa ettirdiği oda/maksure şeklindeki mihrap unsuru sonraki yıllarda eğitim maksuresi olarak büyük camilere konulmuştur.⁵⁵

2.7. Emevî Sultan-Halifesi Velid b. Abdülmelik'in 707-709 yılında Mescid-i Nebî'yi Yeni baştan İnşa Ettirmesi

705 yılında Emevî sultan-halifesi olan Mervan'ın torunu Velid b. Abdülmelik, babasınının 692'de Kudüs'te Kubbetü's Sahra'yı inşa ettirmesinden etkilenerek önemli İslam şehirlerinde çok sayıda imar faaliyeti başlatmıştır. 10 yıllık saltanatı döneminde irili ufaklı birçok saray ve mescidin yanı sıra büyük binalar olarak da Medine'de Mescid-i Nebî (R:16-17), Şam'da Emevî Camii, Kudüs'deki Hz. Ömer mescidinin yerine de sonradan Mescid-i Aksa ismiyle meşhur olan yapıları inşa ettirmiştir.

Resim 16. Emevî Sultanı Velid'in 90 / 709 yılında yeni baştan yaptırdığı Mescidi Nebî'nin kible cephesi geniş olan planı (CrF.74)

→

kişinin namaz kılabileceği) bir oda/maksure yaptırdığı gerçeğinden hiç bahsetmemiştir.

⁵⁴ Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/64. Fg. 1082b, Versiyon 2.

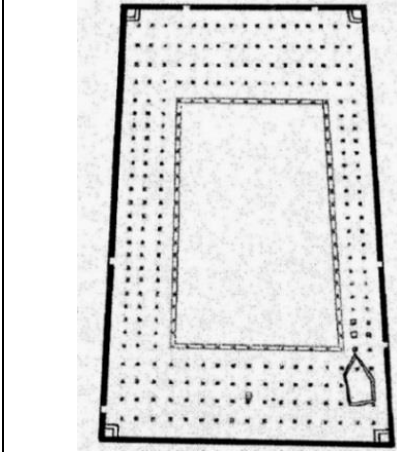
⁵⁵ 750 yılındaki Abbasi devriminin ardından bu Maksureler bid'at olarak görülüp camilerden kaldırılmıştır. (Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/612.

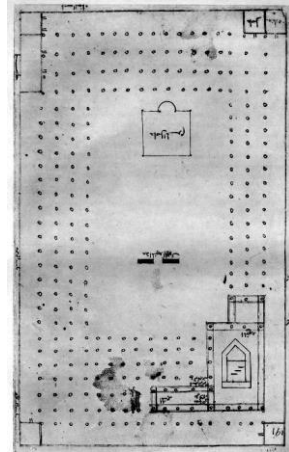
Resim 17. Velîd'in yeni baştan yaptırdığı Mescidi Nebî'nin tahmini dış görünüşü⁵⁶

2.8. Mescid-i Nebî'de Sonraki Devirlerde Yapılan Genişletmeler

Mescidi Nebî'nin Abbasi sultan halifesi Cafer el-Mansur (754-775) devrinde kuzey tarafına doğru bir miktar, ardından oğlu el-Mehdi (775-785) tarafından biraz daha genişletilerek (biraz yamuk) bir dikdörtgen plana ulaştığı (R.18), daha sonra Memlukların bir genişletme yapmadan sadece yamuk olan kısmı düzenleyerek düzgün bir dikdörtgen halinde (R.19) onarım yaptıkları kayalarda nakledilmiştir.

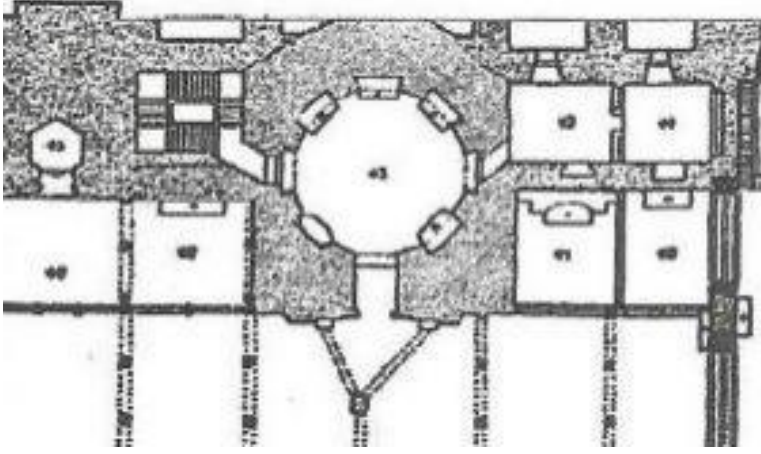

Resim 18. Abbasi sultanı El-Mehdî'nin (775) kuzeye genişlettiği M. Nebî'nin tahmini planı (Y. Can s.191)

Resim 19. J. Sauvaget'ye göre XV. yy'da [Memluk ilaveli] Mescid-i Nebî'nin tahmini görünüşü

⁵⁶ www.khanacademi.com, Introduction to mosque architecture yoluyla (E.T. 01.11.2019). (Not: bu çizimin aslı J.Sauvaget'ye aittir.)

Resim 20. 785'de inşa edilen Kurtuba Ulucamiine dairevi bir oda şeklinde yapılan mihrabın planı⁵⁷

Resim 21. Kurtuba Ulucamiine dairevi bir oda şeklinde yapılan mihrabın önden görünüşü⁵⁸

2.9. Mescid-i Nebî Hakkında Oryantalistlerin Bazı İddiaları Ve Bu İddialara Cevaplar

İddia 2.9a. Medine'ye hicretin ardından müminlerin yaklaşık 18 ay boyunca kible olarak Kuzeydeki Kudüs'e (Süleyman Mabedi'ne) yönelerek namaz kılması olayını L. Caetani "Hz. Muhammed'in Medine'deki Yahudilere hoş görünmek, onları İslam'ı kabul etmeye ikna etmek amacıyla kible olarak Kudüs'e yöneldi, ancak Yahudilerin İslam'a gireceğinden ümidini kesince kibleyi Kâbe'ye çevirdi" şeklinde açıklaması, H. Lammens ve Creswell gibi araştırmacılarında bunu kabul edip yayınlarında tekrar etmesi;

⁵⁷ Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/380, Fg.725.

⁵⁸ Fotoğraf: Sümeyra Ocak, 2017.

Cevap 2.9a. Hz. Muhammed (sav) her ne kadar kiblenin Kâbe'ye doğru olmasını istiyor olsa da kible yönü değişikliğinin Allah izin verildikten sonra gerçekleştiği Kur'an ayetleri⁵⁹ ile sabittir. Oryantalistlerin bu görüşte ısrar etmelerinin gerçek sebebi ise Allah'ın Hz. Muhammed'i (sav) son Rasul olarak seçtiğine ve ona ayet/vahiy gönderdiğine inanmıyor olmalarından kaynaklanıyor olsa gerektir.

İddia 2.9b. Yine L. Caetani, H. Lammens ve bunlardan aktaran Creswell, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinin ardından inşa edilen "Mescidi Nebî'nin başlangıçtan itibaren bir mescid olarak değil, Hz. Muhammed'in geniş ailesi (kızları ve damatları) için Arabistan'da yaygın olan geniş avlulu ve etrafından aile üyeleri için odalar bulunan Dâr denilen yapı türünden olduğunu, ancak Hz. Muhammed'in vefatından sonra arkadaşları (sahabeleri) tarafından avlunun mescide dönüştürüldüğünü" iddia etmeleri ve bu iddialarına Mescid'in doğu duvarındaki hanımlarının odalarının kapılarının mescidin avlusuna bakıyor şekilde yapılmış olması gibi tutarsız bir delil göstermeleri;

Cevap 2.9b. Gerçekte ise burasının başlangıçtan itibaren mescid olarak inşa edildiğini ispatlayan birçok deliller bulunmaktadır. Örn. a-Evsiz sahabeler için mescidin avlusunda sundurmalı bir alan ayrılmış olması, b- Kendi özel avlusu olsa emniyet açısından da 1 adet kapı yapılır ve o da geceleri kilitli tutulurdu, halbuki Mescid'in 4 kapıya sahipti olması ve kapıların gece dahil (7/24) açık tutulması, c-Nisa kapısı ile Atika kapılarını tüm Medinelilerin kestirme yol olarak kullanıyor olması, d-Allah Rasülü'nün burası için "Mescidimiz" ibaresini kullanmış olması, e-Odaların sadece mescidin avlusuna açılan tek kapılara sahip olmayıp arkada tüm ailenin ortaklaşa kullandığı özel bir avluya açılan kapılarının da bulunması gibi.

İddia 2.9c. J Sauvaget ve Creswell, Mescid'i Nebî'nin ilk inşa edildiğinde Doğu duvarının güneyinde Peygamberin ailesi için sadece 2 adet oda/hücre inşa edildiği yönde görüş belirtip, bu görüşlerini mescidin ilk planı olarak hazırladıkları çizimler yoluyla da yansıtmış olmaları (Bk.R.9a);

Cevap 2.9c. Hz. Muhammed'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicretinden önce zaten Hz. Sevde binti Zem'a ile evli idi, ayrıca yanında iki yetişkin/bekar kızı (Fatma ve Ümmügülüm) bulunuyordu. Medine'de Hz. Aişe ile de nişanlanmıştı. Bu sebeple eşi Hz. Sevde için normal bir oda, iki kızı için iki bölmeli büyük bir oda ve yakında evleneceği Hz. Aişe için bir oda olarak toplamda 3 oda inşa edildiği yönde yeni bilgilere ulaşılmıştır.⁶⁰

İddia 2.9d. Mescid'in ilk inşa edildiğinde ölçülerinin 60x70 zira olduğunu iddia edip 628'de Hayber savaşıdan sonra Rasulullah'ın (sav) gözetiminde 100x100 zira'ya genişletildiğinden hiç bahsetmemeleri;

Cevap 2.9d. İslam Kaynaklarının çoğunda Mescidi Nebî'nin 624'deki ilk yapılışında 60x70 zira olduğu ve 627-28'deki Hayber savaşı akabinde Rasulul-

⁵⁹ El-Bakara/2:144,149,150.

⁶⁰ Aykaç, K.A.C. Creswel'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/2

lah'ın gözetiminde 100x100 zira olacak şekilde genişletildiği şeklinde gelen rivayetler mevcuttur. Ancak Creswell ve diğerleri bunları görmezden gelmiştir.

İddia 2.9e. Henry Lammens , J.Sauvaget ve Creswell Mescid-i Nebî'nin 707-709 arasında Velid b. Abdülmelik tarafından yeni baştan inşa ettirildiğinde kible duvarına inşaatta çalışan Hristiyan ustaların (Kiliselerekteki Heykel Niş'inden esinlenerek) bir niş (yarım daire) mihrap yapımları yoluyla ilk defa İslam mimarisine mihrap unsurunun girdiğini iddia etmesi ve diğer oryantalistlerinde bu görüşü kabul edip yayınlarında tekrar etmişleri;

Cevap 2.9e. Konu Avrupalı kaynaklarda bu şekilde yansıtılsa da işin aslının böyle olmadığı son dönemde yapılmış bir çalışmada ortaya konulmuştur.⁶¹ Bu araştırmaya göre Velid b. Abdülmelik'in 705-707 arasında Mescid-i Nebî'yi yeni baştan inşa ettirmesinden yaklaşık 50-55 yıl önce Hz. Osman'ın (r.a) güvenlik sebebiyle Mescid- Nebî'nin kible duvarının önüne (içinde 3-4 kişinin namaz kılabilceği) ahşap ve kerpiç malzeme ile bir oda/maksure yaptırdığı (Bk: R.14), hatta Hz.Osman'ın bu olayla ilgili hariciler tarafından "mescidin içine Rasulullah zamanında mevcut olmayan bir şey inşa ettirerek bid'at işlemekle suçlandığı", ayrıca bu oda/maksure'nin bir benzerinin aynı dönemde ve aynı maksatla Şam valisi Muaviye b. Sufyan tarafından Şam'daki mescide'de yaptırdığı tüm önemli İslam kaynaklarında mevcut olan bir bilgidir. Ancak Avrupalı araştırmacılar bu bilgiyi görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Araştırmaya göre bu oda/maksure daha sonraki yıllarda (güvenlik riski ortadan kalkınca) küçülerek yarım daire (niş) haline dönüşmüştür. Nitekim 700 yılı civarı Emevîler devrinde Suriye coğrafyasında yapılmış olan Cebel Seyz kasrı camii, Anjar Sarayı camii, Han ez-Zeheb ve Ümmü'l Velid Camii kalıntılarında oldukça geniş ve derin mihraplara rastlanmıştır.⁶² Ayrıca Abdurrahman b. Muaviye'nin 785'de inşa ettirdiği Kurtuba Ulucamii'ne de dai-revi oda/maksure şeklinde yaptırdığı mihrap halen ayaktaadır (R.20-21).

İddia 2.9f. Henry Lammens, Leone Caetani, J.Sauvaget ve K.A.C. Creswell yayınlarında Medine şehrinde 623 yılında inşa edilen yapının başlangıçta bir mescid olarak inşa edilmediğini, ancak Peygamber Muhammed'in vefatından sonra mescide çevrildiğini iddia etmişlerdir.

Cevap 2.9f. Yukarıda belirtilen Avrupalı oryantalist araştırmacılar bu şekilde tutarsız iddialarına zaman içinde M. Hamidullah, M. Asım Köksal ve Mevdudî gibi âlimler tarafından gerekli cevaplar verilmiştir. Bu cevaplardan bazıları: 1- Mescid'in 3-4 farklı kapısının mevcut olması, 2- mescid'in 3-4 farklı girişlerinde geceleri kapatıp/kilitleyecek kapılarının bulunmaması (7/24 açık olması), 3- Mescid'in ölçülerinin daha Rasulullah hayatta iken (Müslimlerin sayısının artması sebebiyle) 628/29 yılında genişletilmiş olması, 4- Yapının içinde 100-150 kadar bekar / fakir erkeğin gece-gündüz barınacağı, üzeri örtülü bir alanın ayrılmış olması, 5- Creswell'in kendisinin naklettiği "Temim ed-Darî'nin Hz. Peygamber sağ

⁶¹ Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/614-622.

⁶² Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi, 1/297-343.

iken, ilk defa Şam'dan yağ lambaları getirerek mescidin duvarlarına astığı" rivayetinin bulunması.. gibi durumlar delil gösterilerek çürütülmüştür.

Sonuç

17. yüzyıldan itibaren Avrupa vatandaşlarından İslâm dünyasının önemli şehirlerine yolculuk yapıp dönenleri yazdıkları seyahat notları her zaman çok ilgi duyulan, aranan ve çok satan yayınlar arasında olmuştur. Bunlardan özellikle muhtevasında Kâbe, Mescid-i Nebî, Hz. Ömer Cami (Mescid'i Aksa), Kubbetüs Sahre, Kayrevan Ulu Cami, Kurtuba Ulu Cami gibi yapılar hakkında bilgi, görsel ihtiva edenler toplum için belli kesimlerin ilgisini çekmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, seyyahların yayınlarında çok ilginç efsanevi bilgi, rivayet ve çizimlere de yer vermiş olmalarıdır. 1850'lerde fotoğraf makinasının arkeolojik araştırmalarda kullanılmaya başlanmasıyla Ortadoğu hakkında yapılan yayınlara fotoğraflar da ilave edilmeye başlanmış, bu durum konuyla ilgilenenler meraklı okuyucu ve araştırmacılar açısından yeni ufuklar açılmış, bu alana yeni araştırmacıların girmesi teşvik edilmiş, yeni ve daha zengin fotoğraflar da ihtiva eden çok çeşitli araştırma ve yayınların yapılmasının yolu açıldığı dikkat çekmektedir.

Özellikle Avrupalı oryantalist araştırmacıların bir kısmı kimisi cehalet veya kasıt, kimisi kıskançlık veya nefret, kimisi sansasyon veya satış maksatlı olarak yayınlarında İslâm kültürünün çok önemli mimari eserleriyle ilgili olarak doğru bilgilerin arasında doğru olmayan veya uydurma rivayet ihtiva eden nakillere de yer verdikleri görülmektedir. Ayrıca Kâbe'nin 605-606 yıllarında Mekke müşrikleri tarafından yeni baştan inşa ettirilmeden önceki hali, inşa ettirildikten sonraki şekli ve ölçüleri, daha sonraki 684 ve 692 yıllarındaki yeni baştan veya kısmi inşaatları konusunda kendilerince doğru olduğuna inandıkları görüşleri ön plana çıkartmışları, bazı konularda İslâm tarihi kaynaklarında rastladıkları zayıf ve kaynaklız rivayetleri en doğru bilgi olarak nakletmeleri bilimsel açıdan yanlış olsa da bu davranışın Erken İslam mimarisi alanında yayın yapan Avrupalı araştırmacıların bir kısmı tarafından tercih edildiği fark edilmektedir. Benzer bir davranış olarak, Medine'deki Mescid-i Nebî yapısının ilk inşa tarihi, ilk ne maksatla inşa edildiği, ilk inşa edilişi sırasındaki ölçüleri, daha sonra hangi yılda ve kim tarafından ilk genişletmenin yapıldığı, Allah Rasulü'nün eşleri için ilk inşa sırasında kaç adet hücre yapıldığı, daha sonra toplam kaç hücre olduğu gibi konularda fazla bilimsel ve ciddi olmayan farklı görüşler ortaya atılmışlardır.

Bu Nitel araştırma makalesinde Avrupalı oryantalistlerin İslam dini ve kültürünün en önemli iki yapısı olan Kâbe ve Mescid-i Nebî yapısı hakkında ileri sürdükleri, yayınlarında yer verdikleri ve bunlardan yapılan tercümeler yoluyla Türkçe yayınlara da girmiş ve yanlış olduğu düşünülen bazı iddialara İslamî kaynaklara dayanarak cevaplar verilerek, o yayınlar yoluyla yayılmış olan yanlış bilgilerin düzeltilmesi hedeflenmiştir. Ortaya konulmuş olan bulgular ile şimdiye kadar Erken devir İslâm Mimarisi alanının ilk ve en önemli mimari yapıları olan Kâbe ve Mescid-i Nebî yapılarıyla ilgili Oryantalist araştırmacıların ortaya attıkları çoğu kendi kanaatlerinden oluşan ve tutarsız/mesnetsiz görüş ve iddialara dikkat çekilerek bu görüş ve iddiaların yanlışlıkları ve bunlardan az da olsa müslü-

manların bakış açısına göre doğru olan yanları ortaya konulmuştur. Bu vesile ile de günümüze kadar hala yüksek öğrenimde kullanılan yardımcı kaynaklarında mevcut olan oryantalist iddialarına karşı alternatif bilgiler ve bakış açısı da geleceğin araştırmacı adaylarına sunulmuştur

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

Aycan, İrfan. "Mervan I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/225-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Aykaç, Fettah- Doğanay, Aziz "Oryantalistlerin Şam Emeviyye Câmii ile Diyarbakır Ulu Câmii Hakkındaki İddiaları Ve Bu İddialara K.A.C. Creswell'in Cevapları Üzerine Yeniden Düşünme", *Anasay*, Mayıs 2018, 2/4, 13-36.

Aykaç, Fettah. *K.A.C. Creswell'e Göre Erken Devir İslam Mimarisi*. 2 Cilt. İstanbul: MMG, Mimar ve Mühendisler Grubu Yayınları, 2020.

Azizova, Elnure. "Zülmecâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/570-571. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mekke" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/555-563. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Bozkurt, Nebi. "Mescid-i Nebevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.

Can, Yılmaz. *İslâm'ın Üç Kutsal Mabedi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2008.

Creswell, K.A.C. *Early Muslim Architecture, Umayyads, Early Abbâsids & Tulunids, Second Edition, Volume I- Part I & Volume I-Part II*. New York: Hacker Art Books, 1969/1979.

Ezraki, Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah. *Kabe ve Mekke Tarihi, çev. Yunus Vehbi Yavuz*. Feyz Yayınları İstanbul:1983.

Grabar, Oleg, *İslâm Sanatının Oluşumu*, (Çev. Nuran Yavuz), Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul: 5.Baskı, 1988, Kalan Yay., 2010.

Hillenbrand, Robert. *İslâm Sanatı ve Mimarlığı*, İstanbul: 2005.

Hoag, John D. *Islamic Architecture*, New York: 1997.

İslâm Ansiklopedisi (1940-1987), Leiden, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, I-Ixx +Ekler: 1978-1987.

Kapar, Mehmet Ali. "Muaviye b. Yezid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/335-336. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Koyuncu, Yakub. *İrşad'ül Hacc*. İstanbul: Puan Tour Yayınları, 2006.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Harre Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Küçükaşçı, M. Sabri. *Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2003.

Lings'Martin,

https://www.kalamullah.com/Martin%20Lings/muhammad_martin_Lings.pdf adresinde M.Lings, Muham-mad: His Life Based on the Earliest Sources, p.304 (Erişim Tarihi 29.05.2025).

Lings'Martin, *İlk Kaynaklara Göre Hazreti Muhammed'in Hayatı* çev. Nazife Şişman, Martin Lings;, İstanbul, İz Yayınları, 1991.

Onat, Hasan. "Husayn B. Numeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Önkal, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Rivoira, G.T., *Muslim Architecture, Its Origins and Development*, Oxford 1924.

Richmond, E.T., *Muslim Architecture*, London 1926.

Safiur, Shaikh-Mubarakpûrî, Rahman. *History of Makkah*. Riyad: Darussalam, 2002.
Sahih Buhari, *Muhtasarı Tecrid-i Sârih Terc.*, (Terc. A. Naim), DİB, Yay., Ankara 1983.

Sauvaget, J., *La Mosquee Omeiyade de Medine*, Paris 1947.

Serin, Muhittin. *İslam Sanatları Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.

Sezgin, Haluk. *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1979.

Sönmezsoy, Selahattin, *Kuran ve Oryantalistler*, Fecr Yayınevi, İstanbul 1998.

Stierlin, Henri, *İslâm Mimarisi*, İstanbul 2006.

Stroti, R. – Strotmann, Mann, R. "San'â", (*Leiden*) *İslam Ansiklopedisi*. 10/179-182. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Yayınları, 1987.

Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Sanatı*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1948.

Ünal, Sadettin. "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/14-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yetkin, Suud Kemal. *İslam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1965.

Yetkin, Suud Kemal. *İslam Ülkelerinde Sanat*. İstanbul: Cem Yayınları, 1974.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdullah b. Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yiğit, İsmail. "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.